KORUNNÍ ZEMĚ V DĚJINÁCH ČESKÉHO STÁTU

II. Společné a rozdílné.
Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14. – 16. století.

Sborník příspěvků přednesených na kolokviu
pořádaném ve dnech 12. a 13. května 2004 v Clam-Gallasově paláci v Praze

Upořádaly
LENKA BOBKOVÁ – JANA KONVIČNÁ (edd.)

Redakčně připravili
LUDĚK BŘEZINA – JANA KONVIČNÁ – JANA WOJTUCKA

Praha 2005

OVÁ

Erbe der Piasten und Anjouer kämpfte,
en zu halten. Am 22. Mai 1388 musste er
rk) seinen mährischen Vettern Jost und
hielt Jost, dem Wenzel IV. im April 1397
dem Amt des Reichskammerers zu Lehen
. Brandenburger Probleme zu lösen. Es
Adeligen noch ihren unendlichen Kampf
brandenburgischen Städten einzustellen.
n Wilhelm I. (1343-1407), der nicht nur
Gläubiger war. Wilhelm I. besaß umfang-
irkte hier eine längere Zeit auch als Josts

grafschaft, es ging aber über seine politi-
Brandenburg zu festigen. Er musste zu-
auch am ungarischen Hof verfolgen. Die
Luxemburgern, durch Wenzels Absetzen
n böhmischen Adeligen sowie durch die
nplizierte.
nund die ganze Brandenburger Mark. Im
Geschehen in Ungarn, sondern auch der
h der böhmischen Krone. Brandenburg
Dienste eines seiner Verbündeten – des
er ihm die Markgrafschaft Brandenburg
Stammes der Herren von Hohenzollern
rte.

Übersetzt von Jana Hubková

DOLNOLUŽICKÉ ZEMSKÉ FOJTSTVÍ ZA ÚŘADOVÁNÍ ALBRECHTA ŠLIKA V LETECH 1540-1555

Luděk BŘEZINA (Praha)

Zemská fojtství patřila k úřadům, které stály mezi zeměpánem na straně jedné a nižšími správními jednotkami na straně druhé.[1] Tyto úřady se začaly objevovat ve vrcholném a pozdním středověku ve východních a jižních oblastech Římsko-německé říše, kde se nacházela velká území, skládající se z většího počtu zemí a podléhající jedinému panovníkovi. Pro vládce těchto rozsáhlých teritorií bylo obtížné nebo zhola nemožné pravidelně navštěvovat a kontrolovat jejich jednotlivé části, a proto jmenovali úředníky: fojty, zemské fojty či hejtmany (*advocati*, *capitanei*, *Vögte*, *Landvögte*, *Hauptleute*, *Viztume* atd.), aby na výkon správy na zemské úrovni dohlíželi.[2]

V Dolní Lužici pochází první zmínka o existenci zemského fojta z roku 1286.[3] Souvislá řada zemských fojtů ovšem začíná až po polovině 14. století a pokračuje až do roku 1666, kdy byl úřad sasko-merseburským vévodou Kristiánem I. zrušen.[4] Následující stránky se věnují pouze krátkému výseku z dlouhé historie této instituce a celé země, letům 1540 až 1555, kdy v čele úřadu stál Albrecht Šlik; jejich cílem je především vymezit pole jeho působnosti a částečně zachytit i vnější okolnosti vyplňující jeho „funkční" období. Aby ovšem Šlikova doba nebyla zcela vytržena z širšího kontextu, budou zde nejdříve alespoň krátce představeni dva muži, kteří zemské fojtství spravovali před ním, tedy Jindřich Tunkl z Brníčka a ze Zábřeha a Hans z Minkwitz.

---

1 Tato studie vychází z diplomové práce, která vznikla pod vedením doc. PhDr. Lenky Bobkové, CSc., a byla obhájena na Ústavu českých dějin FF UK v Praze v roce 2003. Dokončena byla za podpory ZEIT-Stiftung v rámci Ebelin und Gerd Bucerius Doktorandenprogramm „Deutschland und seine östlichen Nachbarn – Beiträge zur europäischen Geschichte".

2 RUDOLF LEHMANN, *Die Landvögte in der Niederlausitz*, in: *Festschrift für Friedrich von Zahn*, I, *Zur Geschichte und Volkskunde Mitteldeutschlands* (Mitteldeutsche Forschungen; 50), hrsg. v. WALTER SCHLESINGER, Köln – Graz 1968, s. 429-471, zde s. 429; WOLDEMAR LIPPERT, *Wettiner und Wittelsbacher sowie die Niederlausitz im 14. Jahrhundert. Ein Beitrag zur deutschen Reichs- und Territorialgeschichte*, Dresden 1894, s. 203-204, pozn. 54.

3 RUDOLF LEHMANN (Hg.), *Urkundeninventar zur Geschichte der Niedelausitz bis 1400* (Mitteldeutsche Forschungen; 55), Köln – Graz 1968, s. 80-81, č. 181; TÝŽ, *Die Landvögte*, s. 432.

4 W. LIPPERT, *Wettiner*, s. 184-215; R. LEHMANN, *Die Landvögte*, s. 434-435, 470-471.

Luděk BŘEZINA

Scéna se připravuje

Jindřich Tunkl z Brníčka a ze Zábřeha, kterého lze bez nadsázky označit za jednu z nejvýznamnějších osobností dějin dolnolužického zemského fojtství vůbec, nastoupil do svého úřadu v roce 1509.[5] Úřad přebíral od Jiřího ze Šelmberka, syna někdejšího nejvyššího kancléře Českého království. Od něho i svých dalších předchůdců se odlišoval už tím, že v úřadu strávil ke spokojenosti králů Vladislava, Ludvíka a Ferdinanda téměř na den třicet let. Obsazení zemského fojtství jedním člověkem po tak dlouhou dobu bylo v minulosti jevem nevídaným. Časté střídání zemských fojtů na jedné straně sice zabránilo jejich pevnějšímu zakotvení v Dolní Lužici, na straně druhé však nevedlo k výraznějšímu zvýšení prestiže úřadu.

Jindřich Tunkl přejímal úřad v nezáviděníhodném stavu. V mnoha oblastech, jež spadaly pod jeho pravomoc, sice mohl navázat na řadu kladných zvyklostí, jinde se však musel pokusit prosadit pravidla úplně nová. A to také činil. Vhodnými zásahy se mu během jeho působení podařilo docílit podstatných změn a úřad konsolidovat do té míry, že ho jeho nástupci mohli dále přebírat bez nutnosti radikálních reforem. Pokud už museli do zaběhnuté správní praxe zasahovat, dohnaly je k tomu většinou zcela mimořádné okolnosti či postupně se měnící podmínky. Když pak Jindřich Tunkl z Brníčka 28. května 1539 zemřel, zanechal po sobě v tomto ohledu odkaz, na nějž bylo možno navazovat.

Král Ferdinand I. byl o smrti Jindřicha Tunkla informován 31. května 1539. Současně mu bylo doporučeno, aby s novým obsazením úřadu příliš nespěchal, protože se hned objevila řada kandidátů, kteří za jeho propůjčení nabídli nezanedbatelné částky peněz. Lákavá byla především suma 30 000 až 40 000 zlatých rýnských, již byl ochoten poskytnout vévoda Fridrich II. Břežsko-Lehnický (1495-1547).[6]

Velkorysá nabídka byla ze strany Fridricha II. dobře promyšlena. Fridrich usiloval o posílení svého vlivu v Dolní Lužici již delší dobu a získání úřadu zemského fojta mu k tomu mělo alespoň částečně pomoci. Už 19. října 1537 uzavřel s braniborským kurfiřtem Jáchymem II. Hektorem (1535-1571) smlouvu, ve které bylo mimo jiné stanoveno, že mu v případě vymření

5 O Jindřichu Tunklovi z Brníčka Samuel Großer, *Lausitzische Merckwürdigkeiten*, I-V, Leipzig – Budissin 1714, zde III, s. 19, § 5; Johann Wilhelm Neumann, *Versuch einer Geschichte der Niederlausitzer Land-Voegte*, I-II, Lübben 1832-1833, zde II, s. 183-220; R. Lehmann, *Die Landvögte*, s. 458-464.

6 NA Praha, *LŽ*, sign. III 17/14; *tamtéž*, *RG* 15, f. 283a (list Ferdinandovi I. od komorních radů Českého království z 31. 5. 1539). (U některých *Register* pořídili novodobí archiváři moderní foliaci. V takových případech je pod zkratkou f. uvedena nejdříve tato nová foliace, v závorce potom následuje foliace původní. Stejně je postupováno i u lenní knihy Albrechta Šlika. Také u fondů *LŽ* a *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz* jsou v některých složkách očíslované jednotlivé listy; pod zkratkou f. je pak uveden i tento údaj.)

mužské části braniborského markraběcího domu připadne celé rozsáhlé území, které Hohenzollernové v Dolní Lužici postupně získali od poloviny 15. století.[7] Ferdinand I., jemuž byly Fridrichovy plány známy, se obával ohrožení své mocenské pozice v zemi, a proto mu úřad zemského fojta nepropůjčil. Rozhodování mu přitom zaručeně usnadnila i skutečnost, že se Fridrich II. Březsko-Lehnický, jeden z vnuků Jiřího z Poděbrad, mihl mezi jeho protikandidáty na český trůn v roce 1526.[8]

Velký zájem o uvolněný úřad projevil okamžitě po smrti Jindřicha Tunkla i jeho syn Jan, jenž měl k převzetí zemského fojtství velmi dobré předpoklady, protože byl s jeho chodem dokonale obeznámen. Často se totiž účastnil nejrůznějších jednání, v nepřítomnosti otce pak několikrát úřad dokonce řídil jako správce.[9] Janova žádost však byla zamítnuta.[10] Ferdinand I. zde podle všeho postupoval zcela pragmaticky. Zřejmě nechtěl, aby se ze zemského fojtství stal úřad více méně dědičný.

O tom, že na místo Jindřicha Tunkla nenastoupí ani Fridrich II. Březsko-Lehnický, ani Jindřichův syn Jan, bylo tedy rozhodnuto poměrně brzy, a tak hledání vhodného kandidáta pokračovalo. Aby úřad nezůstal úplně neobsazen, pověřil panovník 13. srpna 1539 jeho dočasným správcovstvím Hanse z Minkwitz.[11] Jmenovací list mu předal zkušený kancléř Johann z Wehlen, který mu měl být na jeho požádání *„Rätlich, hilflich vnnd furdersam"*.[12]

Hans z Minkwitz, jenž ze svého jmenování zřejmě příliš nadšený nebyl, se jako správce zemského fojtství prosazoval jen s nemalými obtížemi. Nemohlo tomu být ani jinak. Všichni

7 JOHANN GOTTLOB WORBS (Hg.), *Inventarium diplomaticum Lusatiae inferioris. Verzeichnis und wesentlicher Inhalt der bis jetzt über die Nieder-Lausitz aufgefundenen Urkunden*, I (873-1620), Lübben 1834, s. 358, č. 1115 (datace v záhlaví je chybná). K zisku jednotlivých panství a statků a k jejich rozsahu RUDOLF LEHMANN, *Geschichte der Niederlausitz* (Veröffentlichungen der Berliner historischen Kommission beim Friedrich-Meinecke-Institut der Freien Universität Berlin; 5), Berlin (West) 1963, s. 77-90, zvl. s. 87, 90.

8 JOSEF JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská (1526-1547)*, I/1-2, Praha 1971-1984, zde I/1, s. 33.

9 R. LEHMANN, *Die Landvögte*, s. 457-458; J. G. WORBS (Hg.), *Inventarium*, s. 328-329, č. 1026; s. 343-344, č. 1056 a 1059; RUDOLF LEHMANN (Hg.), *Die Urkunden des Luckauer Stadtarchivs in Regesten* (Veröffentlichungen der landesgeschichtlichen Forschungsstelle für Brandenburg; 2), Berlin 1958, s. 195-196, č. 347; J. W. NEUMANN, *Versuch* II, s. 186, 189-190; EDUARD CLAUSNITZER, *Versammlungen der Niederlausitzer Stände während der Habsburger Herrschaft 1526-1635*, in: NM 5, 1898, s. 167-263, zde s. 172, pozn. 1; *SČ* I, s. 116.

10 NA Praha, *LŽ*, sign. III 17/14; *tamtéž*, *RG* 15, f. 283a (list Ferdinandovi I. od komorních radů Českého království z 31. 5. 1539); *RG* 21, f. 92(237)b-93(238)a (list Ferdinanda I. Janu Tunklovi z 15. 6. 1539).

11 *Tamtéž*, f. 150(295) (list krále Hansovi z Minkwitz z 13. 8. 1539). K Hansovi z Minkwitz a jeho působení J. W. NEUMANN, *Versuch* II, s. 223-224.

12 NA Praha, *RG* 21, f. 150(295)a-152(296)b (listy krále Hansovi z Minkwitz, dolnolužickým stavům a Johannovi z Wehlen z 13. 8. 1539; citace f. 150b a 152b).

si byli vědomi skutečnosti, že je správcem dočasným a že jeho pravomoci jsou ve srovnání s řádným zemským fojtem omezené. Tuto dočasnost a omezenost jeho „mandátu" velmi dobře vyjadřovala již sama jmenovací listina.[13] Jeho postavení navíc zpochybňoval svým chováním Jan Tunkl, jenž považoval za nespravedlivé, že se po smrti otce nemohl zemského fojtství ujmout, a do jeho chodu po určitou dobu zcela nepatřičně zasahoval.[14]

Působení Hanse z Minkwitz představuje v dějinách dolnolužického zemského fojtství jen krátkou a nepříliš významnou epizodu, v mnohém podobnou působení zemských fojtů před nástupem Jindřicha Tunkla. Za necelých šestnáct měsíců, kdy stál v jeho čele jako správce, neprošel úřad žádnými radikálními proměnami, které by měly na jeho další vývoj podstatný vliv. Jeho jméno však nebylo pozdějšími generacemi zapomenuto, neboť to byl právě on, kdo otevřel brány Dolní Lužice dokořán reformaci, což by za života Jindřicha Tunkla z Brníčka bylo jen sotva možné.[15]

A přichází nový zemský fojt...

Už bylo zmíněno, že o místo dolnolužického zemského fojta projevila velký zájem bezprostředně po smrti Jindřicha Tunkla z Brníčka celá řada kandidátů. Od jeho smrti však uplynulo bez jednoho měsíce půl druhého roku, než se rozhodlo, že jeho plnoprávným nástupcem v úřadě, který byl na přechodnou dobu zaopatřen *„nur durch ainen verweser"*, se stane Albrecht Šlik hrabě z Bassana a Holíče. Proč král čekal se svým rozhodnutím tak dlouho? Skutečně se mu nezdál žádný ze zájemců natolik vhodný, aby mohl zastávat úřad, jenž za posledních třicet let nabyl na významu? Nebo byl snad zaneprázdněn jinými záležitostmi a nenacházel sílu rozhodnout? Neobával se, že by ho příliš silný zemský fojt mohl ohrozit v jeho mocenských nárocích na Dolní Lužici? Neuvažoval hned od začátku, že do Dolní Lužice pošle šlechtice z Českého království, ale nikomu se tam moc nechtělo? Na žádnou z těchto otázek dnes zřejmě nenalezneme uspokojivou odpověď. Nedostatek vhodných kandidátů a zaneprázdněnost jsou však jen chabou výmluvou, jež nevysvětluje sedmnáctiměsíční prodlevu mezi smrtí Jindřicha Tunkla a rozhodnutím jmenovat novým zemským fojtem Albrechta Šlika, ke kterému došlo nejpozději 27. října 1540. Tento den seznámil Ferdinand I. se svou vůlí v několika listech jak královské komisaře Šebestiána

13 *Tamtéž*, f. 150(295) (jmenovací listina z 13. 8. 1539).

14 *Tamtéž*, f. 215(360)b-216(361)b, 258(403)a (listy Ferdinanda I. Janu Tunklovi z 24. 10. a 19. 11. 1539).

15 J. W. NEUMANN, *Versuch* II, s. 187-188; R. LEHMANN, *Die Landvögte*, s. 459.

z Weitmile a Jiřího ze Šlejnic, tak i dosavadního správce Hanse z Minkwitz a dolnolužické stavy.[16]

Dříve než mohlo dojít k slavnostnímu uvedení Albrechta Šlika do úřadu, musel jej Hans z Minkwitz předat pod dohledem jmenovaných královských komisařů do rukou komorních radů. To znamenalo především odevzdat registra a jiné kancelářské záznamy o úředních jednáních. Odstoupit však musel i zámek a panství Spremberg, které déle než rok jako správce zemského fojtství užíval. Současně mělo být co nejrychleji provedeno vyúčtování všech příjmů a výdajů zemského fojtství z doby jeho držení úřadu.[17]

Komisaři Šebestián z Weitmile a Jiří ze Šlejnic měli jako královští zástupci na základě své instrukce uvést Albrechta Šlika do jeho nového úřadu a zvláště do zámku a panství Spremberg v pondělí 6. prosince 1540. Bylo přitom žádoucí, aby slavnost probíhala podle starých osvědčených zvyklostí. K nim patřilo i složení přísahy a přijetí povinností za přítomnosti dolnolužických stavů nebo alespoň několika vybraných osob z jejich středu. Povinností stavů zase bylo prokázat novému fojtovi náležitou poslušnost a zavázat se, že nebudou odporovat ničemu, co bude kvůli svému úřadu spravedlivě konat ve jménu krále.

Není důvodu pochybovat, že Albrecht Šlik byl ve stanovený termín do úřadu skutečně uveden. Už 12. prosince 1540 se na něj totiž král zřejmě úplně poprvé obrátil jako na dolnolužického zemského fojta a přikázal mu zasáhnout do sporů města Gubenu s preláty a rytíři z tamní vikpildy, týkajících se vaření a šenkování piva.[18] Vyřizováním této první mimořádné záležitosti Albrecht Šlik naplno zahájil svou kariéru nejvyššího správního úředníka Dolní Lužice, jež měla trvat téměř patnáct let.

Kdo byl Albrecht Šlik?

Nový dolnolužický zemský fojt Albrecht se narodil kolem roku 1490 jako nejmladší ze tří synů zakladatele loketské větve Šliků Jeronýma a jeho manželky Kateřiny z Gleichenu. Od roku 1506 vládl na Lokti společně se svými bratry Šebestiánem a Quirinem. Po smrti Šebestiána v roce 1528 se stal jediným vládcem Loketska, ale někdy ve čtyřicátých letech toto zboží postoupil svému bratranci Jeronýmovi z ostrovské linie rodu. Měl také zápis na Kadaň a několikrát je zmiňován jako chebský purkrabí. Byl dvakrát ženat. Jeho druhou manželkou byla Alžběta Ungnadová ze Suneku, která ho přežila asi o dvacet let. Z jeho tří synů zemřeli

16 NA Praha, *LŽ*, sign. III 17/5; *tamtéž*, *RG* 23, f. 118, 118b-119a, 119a (listy Ferdinanda I. Šebestiánovi z Weitmile, Jiřímu ze Šlejnic, Hansovi z Minkwitz a dolnolužickým stavům z 27. 10. 1540). O tyto listy se opírá celá kapitola, a proto na ně jednotlivě neodkazuji.

17 *Tamtéž*, f. 160(306)b-161(307)b (list Ferdinanda I. Hansovi z Minkwitz z 23. 8. 1539), 161(306)b (list Ferdinanda I. dolnolužickému kancléři z 23. 8. 1539).

18 *Tamtéž*, *RG* 23, f. 129 (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 12. 12. 1540).

Jiří a Kryštof ještě před svým otcem, Ondřej před rokem 1565. Ondřejovým synem Albrechtem, kterého zplodil s Brigittou, dcerou Albína z falknovské linie, kolem roku 1592 loketská větev Šliků vymřela.[19]

V rovině politické na sebe Albrecht Šlik poprvé upozornil v roce 1526, když po nešťastné smrti Ludvíka Jagellonského jako jeden z mála českých šlechticů podporoval Ferdinanda Habsburského a podílel se na přípravách vedoucích k jeho zvolení českým králem. Ferdinand I. se mu za jeho pomoc odvděčil asi jen udělením titulu nejvyššího mistra komory Království českého. Úspěch a ocenění si nevydobyl ani na poli válečném. Jeho první účast na bojích s Turky v roce 1527 byla nevýznamná (vedl tehdy 200 jezdců), jeho druhé tažení do války v roce 1537 pro něj dokonce znamenalo malou životní katastrofu, a proto si zaslouží podrobnější vylíčení.[20]

Po neúspěšném obléhání Vídně v roce 1529 dopřáli Turci habsburské monarchii několik přece jen poněkud klidnějších let. O to silněji zaútočili v roce 1537 na její hranice ve Slovinsku. Ferdinand I. nechal shromáždit vojsko ze všech svých zemí. Z Dolní Lužice poslali 100 a z Horní Lužice 200 koní, ve Slezsku se jich sebralo dokonce 1 000. Převážná většina mužů o celkovém počtu asi 16 000 pěších a 8 000 jízdních však byla českého původu. Vrchní velení nad celým vojskem převzal Chorvat Jan Katzian, někdejší hrdina z obležené Vídně, k němu pak byli ustanoveni hejtmani Jan Ungnad a Albrecht Šlik.[21]

Jmenovaní hejtmani dorazili se svým vojskem na místo určení, které bylo poblíž Oseka ve Slovinsku, ale po šest měsíců nevykazovali žádnou výraznou činnost, *„alleine die gelde vorzeret vnd mit den Turckin, wie die rede gewest, panckirt"*, jak informuje zhořelecký měšťan Johannes Haas. Zdá se, že Jan Katzian navíc ještě zrádně jednal s nepřítelem. Když 9. října mělo dojít k bitvě, sebral 7 000 jízdních a mnoho pěších a utekl, *„aby život svůj zachoval"*. Jeho příklad ovšem následoval i Albrecht Šlik. Když zjistil, že vrchní polní hejtman zmizel, prohlásil prý: *„Der teuffel schlahe den Turcken, jch werde jnen allein nicht schlahen!"* Pak nasedl na koně a s částí svého vojska prchnul také. V táboře zůstalo podle údajů Johannese Haase,

19 Milan Buben, *Hrabata Schlikové*, in: Střední Evropa 8, 1992, č. 25, s. 97-107, zde s. 99-100; Otakar Vinař, *Pět století Šliků* (Heraldika a genealogie 31, 1998, č. 3-4, zvláštní otisk), Praha 1998, s. 131-132, 137-138, 141, 169-172; OSN 24, Praha 1906, s. 676-677.

20 O. Vinař, *Pět století*, s. 140-141.

21 J. Janáček, *České dějiny* I/2, s. 129-130; Ernst Emil Struve (Hg.), *Magister Johannes Hass Bürgermeister zu Görlitz: Görlitzer Rathsannalen. Dritter Band (1521-1540)* (Scriptores rerum Lusaticarum, Neue Folge; 4), Görlitz 1870, s. 354; Christophorus Manlius, *Commentariorum rerum Lusaticarum libri VII*, in: *Christian Gottfried Hoffmann* (ed.), *Scriptores rerum Lusaticarum antiquii & recentiores*, Lipsiae – Budissae 1719, I, s. 99-468, zde Liber VI, Caput CXXVI, s. 406-407, § V; O. Vinař, *Pět století*, s. 141. O Janu Katzianovi Klaus-Peter Matschke, *Das Kreuz und der Halbmond. Die Geschichte der Türkenkriege*, Düsseldorf – Zürich 2004, s. 259-264.

který měl své informace přímo od Albrechta Šlika, kolem 4 000 mužů, z nichž většina pocházela z Čech, a na 1 500 českých pánů a rytířů. Je jasné, že bitva, k níž záhy došlo, skončila jednoznačným vítězstvím Turků. Ferdinandovo vojsko bylo *„na hlavu poraženo a žalostivě pomordováno"*. Přežili jen nemnozí.[22]

A jaký byl osud proradných hejtmanů? Jan Katzian byl několik týdnů po bitvě zajat a uvězněn ve vídeňském Hofburgu v místnosti nad kanceláří, kde ho měla hlídat desetičlenná stráž. Za pomoci věrného služebníka se mu na počátku roku 1538 podařilo spustit se stropem do kanceláře a uprchnout. Azyl nalezl u chorvatského magnáta Mikuláše Zrinského ze Serynu, který ho však v říjnu následujícího roku proklál mečem, aby mu zabránil vstoupit do tureckých služeb. Na znamení své loajality k Habsburkům pak budoucí hrdina od Sigetu a manžel Evy, sestry Viléma a Petra Voka z Rožmberka, poslal Katzianovu hlavu do Vídně.[23] Albrecht Šlik byl u Ferdinanda I. dlouho v nemilosti, dokonce se ani nesměl účastnit českých zemských sněmů, král ale nakonec vyslyšel četné prosby a přímluvy, jeho omluvy přijal a na důkaz své dobré vůle ho jmenoval dolnolužickým zemským fojtem.[24] Z výše uvedeného je však zřejmé, že cesta k tomuto úřadu nebyla snadná.

Nabízí se otázka, proč dal Ferdinand I. v pestré nabídce kandidátů na úřad dolnolužického zemského fojta přednost právě Albrechtu Šlikovi, který ho krátce předtím tak zklamal? Je jasné, že úřad mu nepropůjčil za trest, protože dolnolužické zemské fojtství mělo mezi královskými úřady v té době již vysokou prestiž a umožňovalo docela dobré živobytí. Albrecht Šlik panovníka ani nijak neohrožoval, na to byl příliš slabý a nevýznamný, nebylo proto důvodu se ho zbavovat tím, že by ho „odsunul" z moci královské do malé země na samých hranicích monarchie, kde ze stejných důvodů potřeboval člověka spíše loajálního. Jako nejrozumnější se v tomto světle tedy zdá domněnka, že královo jmenování bylo pro Albrechta Šlika skutečně odměnou, jak již bylo řečeno. Ferdinand I. si zřejmě vzpomněl, kdo mu pomáhal při volbě za českého krále a kdo jako jediný ze Šliků mu stál vždy věrně po boku. Svou roli jistě sehrálo i Albrechtovo náboženské přesvědčení. Kdyby byl totiž katolíkem, byly by jeho šance na obsazení královského úřadu v zemi, v níž již zvítězila reformace, výrazně menší, ne-li nulové. Panovníkovi nakonec došlo, že za Albrechtovým chováním ve Slovinsku

22 E. E. Struve (Hg.), *Magister*, s. 354-356 (citace s. 354 a 355); NK ČR Praha, *Oddělení rukopisů a starých tisků*, sign. XXIII A 6: Marek Bydžovský z Florentina, *Prima Pars Annalium seu eorum quae sub Ferdinando Rege Bohemiae contingerunt*, f. 79b-80a (odtud i české citace), kde se uvádí, že k bitvě došlo 8. 10., že Katzian prchl s 8 000 muži a že v bitvě jich zahynulo na 6 000. O. Vinař, *Pět století*, s. 141, upozorňuje bez udání zdroje, že v bitvě padlo na 5 000 mužů.

23 E. E. Struve (Hg.), *Magister*, s. 357; K.-P. Matschke, *Das Kreuz*, s. 263.

24 Ch. Manlius, *Commentariorum*, Liber VI, Caput CXXVI, s. 407, § VI-VII; srov. též E. E. Struve (Hg.), *Magister*, s. 379.

v roce 1537 se neskrývala zrada, nýbrž pouhá zbabělost a strach ze smrti či tureckého zajetí, tedy obyčejná lidská slabost. Při pohledu na Šlikovu malou zaoblenou postavu asi Ferdinand také pochopil, že je *„nochm ansehnn zu solchen ernsten vnd krigissachen wiedir den Turcken gar vngeschickt"*[25] a že jeho místo je spíše v úřadě, kde může vykonat spoustu užitečné práce, než na válečném poli, což se konečně brzy potvrdilo.

Kancelář a její úředníci

Když Albrecht Šlik v prosinci 1540 nastupoval na místo dolnolužického zemského fojta, přebíral i dobře fungující kancelář sídlící již řadu let na lübbenském zámku. Bez její opory by byl sotva schopen vyhovět všem náročným povinnostem, které na něj úřad kladl.

Kolik osob tvořilo stálý personál kanceláře, není možné na základě dochovaných pramenů přesně určit. Jediným doložitelným úředníkem pro celé období, kdy Albrecht Šlik v Dolní Lužici působil, tak zůstává kancléř, který chod kanceláře řídil.[26] V letech 1540 až 1555 se na tomto nejvyšším a nejdůležitějším postu vystřídali tři muži – Johann z Wehlen, Erasmus Günther ze Schreckenbergu a Johann Eberhart, zvaný Gleitsmann.

Johann z Wehlen byl v Dolní Lužici prvním doložitelným členem rodu odvozujícího své jméno pravděpodobně od hradu Wehlen na Labi, který leží východně od Pirny.[27] Poprvé (zcela prokazatelně) se s ním setkáváme v lenním listě z 16. března 1517, kde je již zmiňován jako kancléř Jindřicha Tunkla z Brníčka.[28] V tomto úřadě setrval zřejmě bez přerušení až do jeho smrti[29] a nadále ho zastával i v době dočasného správcovství Hanse z Minkwitz.[30] Krátce po nástupu Albrechta Šlika však úřad z neznámých důvodů opustil, i když se na jeho chodu i nadále podílel.[31] Svou kariéru završil jako dolnolužický zemský soudce.[32] Zemřel

25 *Tamtéž*, s. 358.

26 L. Große, *Entwickelung der Verfassung des öffentlichen Rechts der Niederlausitz seit dem Traditions-Recesse im Jahre 1635*, in: NLM 55, 1879, s. 1-264, zde s. 39.

27 K dějinám rodu z Wehlen Götz von Houwald, *Die von Wehlen*, in: Archiv für Sippenforschung 48, 1982, Heft 87/88, s. 582-595, k Johannovi z Wehlen s. 582-584.

28 J. G. Worbs (Hg.), *Inventarium*, s. 329, č. 1029. J. W. Neumann, *Versuch* II, s. 186, uvádí, že bezpečné zprávy o Johannovi z Wehlen pocházejí již z roku 1516 a že je velmi pravděpodobné, že úřad zastával dokonce už v roce 1513.

29 J. G. Worbs (Hg.), *Inventarium*, s. 339-340, č. 1056, 1057, 1059; Woldemar Lippert (Hg.), *Urkundenbuch der Stadt Lübben*, III, *Die Urkunden der Stadt und des Amtes Lübben, der Herrschaften Zauche, Pretschen und Leuthen*, Dresden 1933, s. 234-235, č. 239; s. 238-239, č. 242; s. 240-241, č. 244.

30 NA Praha, *RG* 21, f. 151(296)a-152(296)b (list krále Johannovi z Wehlen z 13. 8. 1539).

31 BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz*, Nr. 435, f. 34(24)a, 36(26)a, 80(75)b, 94(90)b, 96(92)b atd.; Nr. 255 a 261 (zde je doložen ještě pro rok 1550).

32 Rudolf Lehmann (Hg.), *Quellen zur Geschichte der Niederlausitz* (Mitteldeutsche Forschungen; 68/I-III), I-III, Köln 1972-1979, zde II, s. 168, č. 114, pozn. 1; s. 194-195, č. 214, pozn. 1.

ve velmi vysokém věku, přičemž přežil téměř všechny své děti kromě synů Christopha a Albrechta.[33]

V úřadu kancléře byl Johann z Wehlen vystřídán Erasmem Güntherem, v nové funkci poprvé doloženém 24. června 1541.[34] Erasmus Günther se narodil v Annabergu a studoval v Lipsku, kde byl 4. června 1520 promován bakalářem obojího práva. Ostatní údaje o jeho životě jsou sporné. Pravděpodobně někdy na konci dvacátých nebo na počátku třicátých let, tedy v době, kdy reformace v Dolní Lužici již zakořenila a církevní zlořády byly stále výrazněji pociťovány, byl jmenován oficiálem v Lübbenu.[35] Jeho úkolem bylo především zamezit šíření nového učení a celkově se snažit o jeho oslabení. Tomu však nebyl schopen dostát. V následujících letech se sám vnitřně stále více přikláněl k luterské víře a postupně přestal bránit příchodu nových kazatelů do země a jejich reformačnímu působení. Z těchto důvodů usiloval biskup Jan VIII. Míšeňský již od roku 1538 o jeho propuštění z úřadu oficiála, k čemuž došlo nejspíše až na jaře roku 1542.[36]

Albrecht Šlik byl s prací svého druhého kancléře spokojen, a proto se mimo jiné zasadil o jeho povýšení do šlechtického stavu. Od roku 1542 se tak Erasmus Günther mohl psát „von Schreckenberg". Tento predikát upomínal na rodný Annaberg, který se až do roku 1501 nazýval Nové Město u Schreckenbergu.[37] V témže roce se také oženil s Barborou z Gleiche, zřejmě dcerou Jakoba z Gleiche, služebníka Albrechta Šlika.[38]

---

33 G. v. Houwald, *Die von Wehlen*, s. 583-584.

34 BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz*, Nr. 435, f. 27(15)a-28(16)a (lenní list Wenzela z Lawaldu z 24. 6. 1541); R. Lehmann (Hg.), *Quellen* II, s. 184, 211, č. 174.

35 Rudolf Lehmann, *Untersuchungen zur Geschichte der kirchlichen Organisation und Verwaltung der Lausitz im Mittelalter* (Studien zur katholischen Bistums- und Klostergeschichte; 28), Leipzig 1986, s. 173-174; *Destinata Literaria et Fragmenta Lusatica, d. i. Unternehmungen der Gelehrten, und gesamlete alte auch neue zur Niederlausizischen Historie und Gelehrsamkeit gehörige Stücke*, I-II, Lübben 1738-1747, zde I, s. 369-375. Ve známých pramenech je o něm první zmínka jako o oficiálovi 10. 3. 1531; Rudolf Lehmann (Hg.), *Die Urkunden des Gubener Stadtarchivs in Regestenform*, in: NM 18, 1927, s. 1-160, zde s. 77-78, č. 171.

36 Johann Wilhelm Neumann, *Ein Abschnitt aus dem zweiten Theile einer Geschichte der Kreisstadt Lübben*, in: NLM 33, 1857, s. 115-163, zde s. 149, jednoznačně tvrdí, že Erasmus Günther byl z úřadu oficiála propuštěn v roce 1539. R. Lehmann, *Untersuchungen*, s. 175, je už opatrnější, když uvádí, že k tomu mohlo dojít v roce 1539 či později. K domněnce, že byl propuštěn až na jaře roku 1542, mne vede jeho titulatura v lenní knize, kde je až do 28. 3. 1542 celkem pravidelně označován jako *„náš kancléř a oficiál v Lübbenu"* nebo podobně. Za nepřímý důkaz by mohla být vzata i skutečnost, že se teprve v tomto roce oženil; BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz*, Nr. 435, f. 69(63)a-70(64)b a passim; R. Lehmann (Hg.), *Quellen* II, s. 215, č. 191 a passim.

37 R. Lehmann, *Untersuchungen*, s. 176.

38 Götz von Houwald, *Die Niederlausitzer Rittergüter und ihre Besitzer*, I-VII, Neustadt an der Aisch 1978-2001, zde III, s. 22; J. W. Neumann, *Ein Abschnitt*, s. 151.

Erasmus Günther ze Schreckenbergu zemřel pravděpodobně v roce 1548; poslední známá zmínka o něm pochází z 12. června.[39] S jeho odchodem se Albrecht Šlik vyrovnával velmi těžce. Kancelář však potřebovala někoho ve svém čele, a tak na jeho místo brzy nastoupil nový kancléř – Johann Eberhart, zvaný Gleitsmann. Kdy se tak stalo, není stejně jako u jeho předchůdců možné přesně říci. Došlo k tomu jistě před 21. dubnem 1549, protože právě na Velikonoce toho roku začal už jako kancléř vést novou lenní knihu.[40] V listině je ale ve svém úřadě spolehlivě doložen až 24. července.[41]

O Johannu Eberhartovi, vůbec poprvné zmiňovaném až 7. dubna 1548,[42] je toho známo ještě méně než o jeho předchůdcích. Pocházel z vážené rodiny z Luckau, kde sám působil jako městský písař. Byl ženatý a zanechal po sobě minimálně dva syny – Hanse a Kašpara.[43] Úřad kancléře zastával i po smrti Albrechta Šlika, což samo o sobě vypovídá o tom, že na něj bylo spolehnutí. Zemřel v Budyšíně 21. července 1562 mezi sedmou a osmou hodinou ranní.[44]

Muži, kteří v době působení Albrechta Šlika v Dolní Lužici zastávali kancléřský úřad, patřili nesporně k osobnostem, jichž si zemský fojt musel vážit. Všichni tři si získali nejen úctu, ale i uznávané postavení a rozsáhlý majetek. Navíc se zdá, že v letech 1540 až 1555 vážnost jejich úřadu postupně stoupala. Otevřeným problémem však zůstává, jaké měl kancléř

39 BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz*, Nr. 255, f. 13a-14b (koncept lenního listu Otty z Zabeltitz z 12. 6. 1548); R. Lehmann, *Untersuchungen*, s. 176, a týž (Hg.), *Quellen* II, s. 135, se na základě nadpisu lenního listu ze 7. 4. 1548 v lenní knize („*Johans Eberhardts Gleitsmans Canclers Lehnbrief vber das haus vnd zwo huffen Ackers zu Schlaberndorff*"; BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz*, Nr. 435, f. 301(312)b; R. Lehmann (Hg.), *Quellen* II, s. 236, Nr. 269) a zápisu v knize homagiální (*tamtéž*, s. 209, Nr. 269) nesprávně domníval, že ke smrti Erasma Günthera muselo dojít před tímto datem, popř. velmi krátce po něm. Nadpisy v lenní knize stejně jako zápisy v knize homagiální byly pořizovány později, což R. Lehmann nevzal v potaz. O tom přesvědčivě vypovídá nadpis konceptu téhož lenního listu („*Magister Johan Eberhart lehnbrieff vber zwo hufen zu Schlaberndorff vnd das haus daselbst*"; BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz*, Nr. 261), kde slovo „kancléř" ještě chybí. G. v. Houwald, *Die Niederlausitzer Rittergüter* III, s. 22, tvrdí, že Erasmus Günther zemřel až v roce 1549, což považuji za méně pravděpodobné. Názor, že Erasmus Günther zemřel na konci roku 1550, který zastával J. W. Neumann, *Versuch* II, s. 266, je pak nutno jednoznačně odmítnout.

40 BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz*, Nr. 261.

41 *Tamtéž*, Nr. 255, f. 20a-21a; koncept Nr. 261; R. Lehmann (Hg.), *Die Urkunden des Gubener Stadtarchivs*, s. 81, Nr. 179.

42 BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz*, Nr. 435, f. 301(312)b-302(313)b; R. Lehmann (Hg.), *Quellen* II, s. 209, 236, Nr. 269 (lenní list Johanna Eberharta ze 7. 4. 1548).

43 G. v. Houwald, *Die Niederlausitzer Rittergüter* III, s. 22.

44 BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz*, Nr. 320, f. 58-59 (list Hanse ze Schliebenu Bohuslavu Felixovi Hasištejnskému z Lobkovic z 21. 7. 1562); R. Lehmann (Hg.), *Quellen* II, s. 209, Nr. 269, pozn. 1.

vlastně povinnosti. O nich prameny přímo nevypovídají vůbec nic, a proto je nutné pokusit se alespoň o jejich částečnou (hypotetickou) rekonstrukci.

Vedle toho, že se kancléř podílel na zasvěcování nového fojta do úředních záležitostí, je nesporné, že dohlížel na chod kanceláře, především na vedení register nejrůznějších pořízení a dokumentů, např. lenních listů. Pověřen byl vedením právních záležitostí a vyřizováním korespondence. V této souvislosti nebude pravděpodobně přehnané tvrdit, že byl nejlépe informovaným člověkem o dění v Dolní Lužici, kterou sám na rozdíl od svého nadřízeného opouštěl jen velmi zřídka. Spolu se zemským fojtem se účastnil důležitých jednání. Jeho místo bylo i na pravidelně konaném dolnolužickém zemském sněmu. Zemského fojta mohl určitě v některých méně významných otázkách dokonce nahradit, zvlášť když právoplatný fojt pobýval mimo zemi a jmenovaný zástupce nebo zástupci si s něčím nevěděli rady.

Kancléř měl na starosti i ostatní personál své kanceláře. Zprávy o dalších úřednících jsou však více než kusé. Nejčastěji se s nimi setkáváme na místě svědků v lenních listech, které ale neumožňují říci o nich nic přesnějšího, dokonce často ani určit jejich postavení v rámci kanceláře, i když na druhou stranu dokládají výsadní postavení samotného kancléře. Navíc souvislá řada lenních listů se nám dochovala jen pro první polovinu téměř patnáctiletého působení Albrechta Šlika jako dolnolužického zemského fojta.[45]

Pouze jednou se v lenním listě z 24. července 1549 vedle Johanna Eberharta, zvaného Gleitsmann, objevil jako *„unser secretarius"* Kaspar Uckro, původem nesporně ze stejnojmenné vsi, ležící nedaleko města Luckau.[46] Stejně byl označen 10. března 1550 a ještě jednou rok na to Christoph Drescher,[47] jenž měl s fojtskou kanceláří prokazatelně co do činění už v lednu 1546. Tehdy ale ještě titul sekretáře neměl a byl nazýván jen *„unser Diener"*.[48] Mužů s tímto nebo podobným označením (*„unser hoffdiener"* nebo pouze *„diener"* či *„hoffdiener"*) se však v kanceláři Albrechta Šlika vystřídalo v průběhu let více. Jmenovitě to byli například Jakob z Gleiche, pravděpodobně otec Barbory, manželky Erasma Günthera, Jan Borem ze Selhathi, Hans Gast, Kilian Suckommer, Hans Eckstein, Hans z Penzigu, Wenzel

45 BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz,* Nr. 435; R. LEHMANN (Hg.), *Quellen* II, s. 127-290.

46 BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz,* Nr. 255, f. 20a-21a; Nr. 261 (koncept); R. LEHMANN (Hg.), *Die Urkunden des Gubener Stadtarchivs*, s. 81, Nr. 179; TÝŽ, *Die Landvögte*, s. 467.

47 BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz,* Nr. 261 (lenní listy bratří Kaspara a Christopha ze Schönaichu z 10. 3. 1550 a Nickela Mietena ze 14. 4. 1551).

48 BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz,* Nr. 435, f. 249(257)b-250(258)a; R. LEHMANN (Hg.), *Quellen* II, s. 230, Nr. 247 (lenní list Nickela Küneho a Wolfa a Andrease z Crossenu z 20. 1. 1546). Christopha Dreschera měl asi na mysli Albrecht Šlik, když psal 2. 2. 1548 list Floriánu Griespekovi. Tam zmínil, že *„meynn diener Cristoff bey euch ist"*; NA Praha, *LŽ*, sign. III 7/1.

z Ternitzke, Franciscus Charoli, Apitz z Bottwitz, Melcher z Briesenu a Christoff Metzrode.[49] Lze předpokládat, že některý ze jmenovaných mohl být úředníkem fojtské kanceláře. K této domněnce totiž vede zmíněný případ Christopha Dreschera. Pokud tomu tak opravdu bylo, zdá se, že jejich pozice nebyla nikterak významná a možná ani stálá. Je také otázkou, zda se pod uvedenými označeními neskrývá např. písař nebo písaři. V žádném dostupném pramenu se označení *písař* neobjevuje, ačkoliv jeho či spíše jejich přítomnost byla vzhledem k objemu vyřizované agendy nutná. Nebylo jistě možné, aby všechno obstarával sám kancléř, popř. sekretář, pokud přijmeme, že i tento úředník patřil ke stálým pracovníkům kanceláře.

Do styku s kanceláří přicházely i další osoby. Nejdůležitějšími z nich byli vedle bývalého kancléře Johanna z Wehlen hejtmani jednotlivých měst, zejména Lübbenu (Apitz z Tschertwitz, Christoph z Waltersdorfu, Sigmund z Tschamber) a Sprembergu (Hieronymus z Minkwitz, Georg z Zedlitz), což je celkem logické, protože tam nejčastěji k projednávání všech záležitostí docházelo, a dále i purkmistři (za Lübben například Heinrich Rabe), soudní úředníci, výběrčí daní, po roce 1545 nově jmenovaný (nekatolický) oficiál Simon Sinapius a další.[50] Kontakty těchto mužů s kanceláří zemského fojta byly přitom pochopitelné, protože téměř všichni zaujímali nějakou funkci na nižším stupni správního systému Dolní Lužice. Pro fungování kanceláře a současně i celé správy země tak měli i oni veliký význam.

Povinnosti zemského fojta Albrechta Šlika

Zemský fojt v Dolní Lužici byl považován nejen za králova zástupce, ale i za jeho místodržícího. Z tohoto vztahu pak vyplývaly jeho práva i povinnosti. V letech 1540 až 1555 rozhodoval zemský fojt Albrecht Šlik o většině záležitostí naprosto automaticky, aniž by ho Ferdinand I. musel k jednotlivým úkonům speciálně vyzývat. Přesto byl s panovníkem (popř. od konce čtyřicátých let s arcivévodou Ferdinandem, královským místodržícím v Čechách) v neustálém písemném kontaktu, aby ho pečlivě informoval o veškerém dění v zemi, popř. se s ním radil; konečně i to byla další z jeho četných povinností, jejíž plnění bylo vyžadováno zvláště v kritických chvílích.[51]

---

49 BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz*, Nr. 435, f. 164(168)b, 87(83)a, 240(247)a, 252(260)b, 259(268)b; R. Lehmann (Hg.), *Quellen* II, s. 215, Nr. 190; s. 216, Nr. 196; s. 231, Nr. 250-251; s. 247, Nr. 310; BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz*, Nr. 255, f. 21a; Nr. 261; R. Lehmann (Hg.), *Die Urkunden des Gubener Stadtarchivs*, s. 81, Nr. 179; týž (Hg.), *Die Urkunden des Luckauer Stadtarchivs*, s. 224, Nr. 402.

50 BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz*, Nr. 255, 261, 435, passim; R. Lehmann (Hg.), *Quellen* II, passim; týž (Hg.), *Die Urkunden des Gubener Stadtarchivs*, s. 82-83, č. 182; týž (Hg.), *Die Urkunden des Luckauer Stadtarchivs*, s. 216, č. 385-386; s. 223-228, č. 400-406.

51 Např. NA Praha, *RG* 28, f. 334, 342 (listy Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 13. a 15. 1. 1547).

Král se formou nejrůznějších příkazů a instrukcí, dotýkajících se zpravidla jen těch nejzávažnějších problémů, snažil na Šlikovy listy reagovat co nejdříve, ať se nacházel kdekoliv. Nejraději se však vyřizování dolnolužických záležitostí věnoval v Praze, kde měl k ruce dostatek dobře informovaných a zkušených úředníků.[52] K odkladu odpovědi ho mohly vést snad jen dva důvody – buď byl zaneprázdněn řešením naléhavějších problémů nebo se mu Šlikovy listy jednoduše nedostaly do rukou.[53]

Vedle informování krále a dalších, výše zmíněných povinností se na dolnolužickém zemském fojtovi též požadovalo, aby pobýval co nejvíce v zemi a opouštěl ji jen výjimečně. Tuto svou povinnost nedokázal Albrecht Šlik přesvědčivě plnit, i když si uvědomoval, jak žádoucí je jeho přítomnost v úřadu. Ne ze svévolného rozhodnutí, nýbrž pod tíhou vnějších okolností,[54] případně ze zdravotních důvodů,[55] byl však nucen Dolní Lužici často opouštět.[56]

K tomu, že Albrecht Šlik nezřídka pobýval mimo Dolní Lužici, výraznou měrou přispíval sám panovník; Albrecht Šlik patřil k předním členům Ferdinandova dvora, což znamenalo, že se často musel zdržovat v Praze nebo na jiných místech, kam ho král zrovna vyslal.[57] Ferdinand trval na jeho přítomnosti v zemi jen tehdy, když si to vyžadovala nějaká mimořádná situace, např. bezprostřední ohrožení bezpečnosti země.[58] V ostatních případech mohl být zastoupen správcem či správci úřadu, v pramenech označovanými několika názvy (*Verweser*, *Amtsverweser*, *Landvogteiverweser*, *Amtsverwalter*, *Amtsbefehlshaber*). S podobnými úředníky – *podfojty* (*Unterlandvögte*, *Nebenlandvögte*) – se setkáváme už v 15. století,[59] kdy byl ale jejich význam asi větší než v době pozdější. Zdá se totiž, že alespoň za úřadování Albrechta Šlika bylo zvykem, že zemský fojt se nechával zastupovat pouze v tom případě, když se nacházel mimo Dolní Lužici.[60] V době jeho přítomnosti v zemi zřejmě vystupoval ve funkci jakéhosi

52 Např. *tamtéž*, *RG* 23, f. 313 (královský mandát dolnolužickým stavům z 15. 8. 1541).

53 Např. *tamtéž*, *RG* 48, f. 112a-113a (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 30. 4. 1551).

54 *Tamtéž*, *RG* 28, f. 215b-216a (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi ze 17. 6. 1546); HANUŠ HÁRTEL (ed.), *Přinoški k tak mjenowanemu „Pönfallej" hornjolužiskich šesciměstow*, in: Lětopis, Rjad B, Historiski Lětopis 3 (5), 1958, s. 150-227, zde s. 158.

55 NA Praha, *LŽ*, sign. III 17/5 (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 30. 11. 1553); *tamtéž*, *RG* 54, f. 135 (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 6. 7. 1554).

56 *Tamtéž*, *LŽ*, sign. III 7/13 (list Albrechta Šlika arcivévodovi Ferdinandovi z 20. 6. 1552).

57 LENKA BOBKOVÁ, *Zemská zřízení a zemské stavy v Horní a Dolní Lužici v 16. století*, in: *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500-1619)*, edd. KAREL MALÝ – JAROSLAV PÁNEK, Praha 2001, s. 165-191, zde s. 169.

58 NA Praha, *RG* 28, f. 215b-216a (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi ze 17. 6. 1546).

59 WOLDEMAR LIPPERT, *Erich von Haselbach, Unterlandvogt der Niederlausitz*, in: NLM 70, 1894, s. 144-149; TÝŽ, *Nebenlandvögte der Niederlausitz im 15. Jahrhundert*, in: NLM 86, 1910, s. 189-201.

60 NA Praha, *RG* 28, f. 215b-216a; RG 54, f. 135 (listy Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi ze 17. 6. 1546 a 6. 7. 1554).

zástupce kancléř, a proto žádný další úředník nebyl zapotřebí. Krátce po roce 1540 zastával místo správce Hans z Minkwitz, po něm opakovaně, zřejmě až do své smrti v roce 1549, zastupoval Albrechta Šlika Jeroným z Biberštejna a v padesátých letech pak Kaspar Zeschau z Amtitz. Dlužno ovšem upozornit na to, že Albrecht Šlik se postupně stále častěji nechával zastupovat více osobami.[61]

Zemský fojt, jemuž příslušela soudní pravomoc nad činy povahy kriminální, musel při výkonu svého úřadu dbát i na zajištění bezpečnosti, klidu a pořádku v zemi. Při plnění tohoto úkolu Albrecht Šlik úzce spolupracoval se stavy a opíral se o níže postavené úředníky zemské správy, zejména o hejtmany jednotlivých měst a tzv. *gleitsmany*. Do této kapitoly patřilo mimo jiné uklidňování sporů mezi stavy, zvláště mezi rytíři a městy,[62] a současně i vrchní kontrola nad městy a jejich trhy.[63] Speciálním úkolem bylo pátrání po „mezinárodně" hledaných zločincích, vyhlašovaném otevřenými mandáty.[64]

Trvalým problémem, na který bylo nutno bez ustání dohlížet, byly nebezpečné cesty.[65] Albrecht Šlik dosáhl v tomto bodě jistých úspěchů, které uznávaly i stavy.[66] Přesto v době jeho úřadování Dolní Lužice nikdy zcela bezpečná nebyla a při převozu peněz nebo průchodu nějaké významné osobnosti musel být vždy zajištěn dostatečný ozbrojený doprovod,[67] což na druhou stranu nebylo neobvyklé ani v jiných zemích. Organizované skupiny kriminálních živlů, jež ohrožovaly nejen cesty, ale vlastně celou zemi a její obyvatele, přitom mohly být činné i v zahraničí, kde mnohdy působily ještě větší škody než doma.[68]

Albrecht Šlik působil také jako zprostředkovatel mezi králem a dolnolužickými zemskými stavy, ke kterým patřili preláti, páni, rytíři a města. Jeho úkolem bylo jednak předkládat stavovské požadavky králi, vysvětlovat mu jejich postoje a někdy se i přimlouvat, jednak tlumočit stavům královská stanoviska a rozhodnutí. O všech důležitých otázkách mohl se stavy

61 R. Lehmann, *Die Landvögte*, s. 465-467. K upřesnění Lehmannových údajů srov. např. BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz*, Nr. 320, f. 17a (list Jeronýma z Biberštejna ze 17. 10. 1548); NA Praha, *RG* 30, f. 78b-79a; *RG* 40, f. 201 (listy Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 25. 2. 1544 a 26. 10. 1547); J. G. Worbs (Hg.), *Inventarium*, s. 374, č. 1168; s. 375, č. 1174; s. 381, č. 1187; E. Clausnitzer, *Versammlungen*, s. 178, pozn. 3.

62 Např. NA Praha, *RG* 30, f. 61 (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 12. 2. 1544).

63 J. G. Worbs (Hg.), *Inventarium*, s. 378, č. 1181.

64 NA Praha, *RG* 23, f. 200b-202a, 293a; *RG* 30, f. 26b-27a (mandáty z 27. 4. a 25. 7. 1541 a 17. 1. 1544).

65 J. G. Worbs (Hg.), *Inventarium*, s. 374, č. 1167; s. 391, č. 1233.

66 *Tamtéž*, s. 377-378, č. 1180.

67 NA Praha, *RG* 28, f. 67b-68a; *RG* 30, f. 55b (listy Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 22. 7. a 6. 2. 1544).

68 *Tamtéž*, *RG* 21, f. 160(306)b-161(307)b, zde f. 161a (list Ferdinanda I. Hansovi z Minkwitz z 23. 8. 1539).

jednat především na dolnolužických zemských sněmech, které také sám svolával.[69] Dotčená role zemského fojta získala na důležitosti už v průběhu 15. století, kdy byl proces formování stavů v Dolní Lužici v podstatě ukončen. V 16. století v souvislosti s rostoucí stavovskou mocí nabývala na významu a postupně se promítala do všech oblastí jeho činnosti.[70]

Vedle plnění výše dotčených povinností, k nimž bychom mohli připočíst vrchní dohled nad zeměpanskými statky a zemským soudem,[71] vydávání a potvrzování méně důležitých privilegií,[72] ochranu vdov a sirotků[73] či řešení některých církevních sporů,[74] bylo vyřizování a dohled nad lenními, finančními a vojenskými záležitostmi vůbec nejdůležitějším úkolem Albrechta Šlika.

Lenní záležitosti

Lenní právo v Dolní Lužici nevykazovalo zpočátku žádné zvláštnosti. Postupem času, zvláště pak v neklidném 15. století, se ale vztahy leníků k lennímu pánovi začaly poměrně rychle uvolňovat. Na počátku 16. století došel vývoj tak daleko, že lenní pán – český král s titulem dolnolužického markraběte – byl nucen v této oblasti stavům ustoupit vyhotovením řady privilegií, která jeho pozici značně omezila. Poslední a současně nejzávažnější z těchto privilegií, tzv. *Privilegium Ferdinandeum*, vydané 26. května 1538 ve Zhořelci, přitom obsahovalo svobody, které pak už zůstaly bez podstatnějších zásahů v platnosti a po několik století tvořily základ dolnolužického lenního práva.[75]

---

69 Např. E. CLAUSNITZER, *Versammlungen*, s. 167-263; NA Praha, *RG* 28, f. 2b-3a, 22a (listy Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi ze 4. 10. 1543 a 13. 2. 1544); *tamtéž, LŽ*, sign. III 8/8, f. 75-76 (list Albrechta Šlika Ferdinandovi I. z 26. 6. 1546).

70 R. LEHMANN, *Geschichte*, s. 106-108, 185; TÝŽ, *Die Landvögte*, s. 461-462; L. BOBKOVÁ, *Zemská zřízení*, s. 166, 169; RICHARD JOCKSCH-POPPE, *Die historischen Grundlagen der kommunallandständischen Verfassung in den beiden Markgrafentümern Ober- und Nieder-Lausitz*, in: NM 9, 1905, s. 181-236, zde s. 213-226.

71 RUDOLF LEHMANN, *Besitzstandskarte der Niederlausitz in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. Erläuterungen*, in: Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands 19, 1970, s. 127-154, zde s. 143-147.

72 L. GROßE, *Entwickelung*, s. 38; R. LEHMANN, *Die Landvögte*, s. 463-464; TÝŽ, *Geschichte*, s. 186-187; R. JOCKSCH-POPPE, *Die historischen Grundlagen*, s. 198-214; J. G. WORBS (Hg.), *Inventarium*, s. 372, č. 1161.

73 Např. NA Praha, *RG* 25, f. 189b-190a (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 28. 10. 1542); *RG* 52, f. 54 (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 31. 1. 1555).

74 R. JOCKSCH-POPPE, *Die historischen Grundlagen*, s. 210-212; NA Praha, *RG* 21, f. 239b-240a (list Ferdinanda I. Hansovi z Minkwitz z 29. 10. 1539); *RG* 33, f. 213b (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 21. 11. 1545); *RG* 40, f. 37a-38a (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 10. 3. 1547) atd.

75 EBERHARD SCHMIDT, *Die Standesherrschaften der Niederlausitz*, in: NM 12, 1912, s. 1-90, zde s. 18, 21-22; Ch. MANLIUS, *Commentariorum*, Liber VI, Caput CXXXVI, s. 414, § V; *Destinata* I, s. 65-74; L. GROßE, *Entwickelung*, s. 235-237; RICHARD JOCKSCH-POPPE, *Die Kriegsverfassung des*

Privilegium Ferdinandeum především výrazně omezilo obvyklá práva lenního pána. Ten mohl využít jen možnosti udělit peněžní pokutu nebo zabrat statek v případě felonie. Léno mu mělo připadnout pouze tehdy, kdyby vymřelo jak přímé potomstvo vazala, tak i ti, kterým bylo uděleno společně s ním. Sám vazal si se svým statkem mohl dělat v podstatě všechno, co jen chtěl, mohl jej zastavit, prodat, vyměnit atp. Léno přitom mohlo být teoreticky uděleno komukoliv, a to i bez ohledu na zemi jeho původu. Dědit se mělo v mužské posloupnosti. Lenní otázky mohl opět řešit dolnolužický zemský fojt jako zástupce lenního pána v zemi.[76] Povinnosti vazalů byly vedle rozsáhlých práv minimální a omezovaly se vlastně jen na vyřízení určitých formalit a složení lenní přísahy.[77]

Vraťme se ale do doby úřadování Albrechta Šlika. Není pochyb o tom, že zemský fojt, který byl jmenován do úřadu na konci roku 1540, rok a půl po vydání slavného *Privilegia Ferdinandea*, jeho obsah dobře znal. Nic nenasvědčuje tomu, že by někdy vystoupil proti svobodám v něm obsaženým. To, že mohl sám udělovat léna, sice jeho váhu v očích dolnolužických stavů zvyšovalo, na druhou stranu mu ale neposkytovalo příliš mnoho prostoru k vlastní iniciativě. Stavům poskytnuté svobody byly tak veliké, že se jeho činnost většinou omezovala jen na přijetí žádosti, vyšetření okolností s ní souvisejících, udělení léna, vyslechnutí přísahy, vyhotovení patřičného lenního listu a zanesení usnesení do příslušných register a kopiářů. Jeho funkce zástupce lenního pána byla tedy z tohoto hlediska dosti formální, pro vazaly ale cenná. Na Albrechta Šlika se totiž v lenních otázkách obraceli průměrně osmnáctkrát ročně. Kdyby měli ve svých věcech spoléhat na krále, sotva by se udělení lén vůbec dočkali, pomineme-li možnost, že by se za ním kvůli této záležitosti sami vydali.[78]

Král býval do vyřizování lenních záležitostí zainteresován jen v několika málo případech, což ovšem neznamená, že by o nich nechtěl být čas od času informován.[79] Zcela nepostradatelný byl tehdy, když o udělení léna usiloval sám Albrecht Šlik. Ačkoliv totiž zemský fojt mohl udělovat léna všem ostatním, sám sobě si je *„nach lautt der alten Lehenbriue"*

Marggrafentums Nieder-Lausitz unter der böhmischen und sächsischen Landeshoheit, in: NM 9, 1905, s. 237-258, zde s. 239; týž, *Die historischen Grundlagen*, s. 204-205; R. Lehmann, *Geschichte*, s. 188.

76 Johann Christian Lünig (ed.), *Codex Augusteus oder Neuvermehrtes Corpus Juris Saxonici*, III, *Von den Landes-Constitutiones und Verordnungen Deren Beyden Marggrafthümer Ober- und Nieder-Lausitz*, Leipzig 1724, sl. 433; L. Große, *Entwickelung*, s. 235; E. Schmidt, *Die Standesherrschaften*, s. 19.

77 *Tamtéž*, s. 20.

78 Pokud není uvedeno jinak, vycházejí závěry v této kapitole ze studia lenní knihy Albrechta Šlika, v níž jsou obsaženy zápisy zahrnující léta 1541 až 1548, a konceptů lenních listů z období pozdějšího; BLHA Potsdam, *Rep. 17 A Landvogtei der Niederlausitz*, Nr. 435, 255, 258, 261. Na tyto prameny je odkazováno jen ve speciálních případech.

79 Např. NA Praha, *RG* 48, f. 248 (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 20. 8. 1551).

udělovat nesměl.[80] Nezřídka připadla králi důležitá role i při řešení lenních pří, kdy se na něj postižená strana mohla obrátit s prosbou o pomoc. Jeho zásah se ale v takové situaci zpravidla omezil na zaslání obdržené suplikace zpátky zemskému fojtovi s žádostí, aby se jí znovu věnoval. Méně často se král obracel na zemského fojta s příkazem, aby už připravené udělení léna pozastavil do doby, než se vyšetří podezřelé skutečnosti, jež se náhle objevily.[81] Pokud se potom skutečně našly nějaké nepřekonatelné překážky, mohl udělení léna zcela zabránit.[82]

Širší pole působnosti se před Albrechtem Šlikem rozprostřelo v okamžiku, kdy rozhodoval o odumřelých lénech.[83] Zdá se, že v řadě takových případů vycházel udělením léna vstříc těm, kteří k němu měli nějakým způsobem blízko. Dokázal se přitom postarat jak o své kancléře a jejich manželky,[84] tak i o další věrné služebníky.[85]

Jestliže rozhodování o odumřelých lénech bylo pro Albrechta Šlika situací do značné míry nevšední, zcela rutinní záležitostí pro něj naopak bylo vydávání lenních listů, které si zachovávaly stejně jako v předchozím období naprosto pevnou formu s ustálenými obraty. Stručně snad může být řečeno, aniž bychom se pouštěli do jejich pečlivého rozboru, že se v nich uvádělo vše, co bylo pro danou lenní záležitost podstatné, tedy o které léno se jednalo, komu bylo uděleno, z jakých pohnutek a za jakých podmínek. V závěru byli vypočítáni svědci, kteří na průběh lenního aktu dohlíželi. Lenní list Albrecht Šlik nakonec stvrdil *„mit unserm anhangenden Insigel, das wir zu lehen gebrauchen"*.[86]

O vydávání lenních listů se vedly záznamy v kancelářských registrech, která pro Dolní Lužici existovala už v polovině 15. století, což jednoznačně dokazuje tzv. *Lužický kopiář Fridricha II. Braniborského*, zástavního pána, správce a nejvyššího fojta v zemi v letech 1448 až 1462.[87] Lze se domnívat, že ve druhé polovině 15. věku se v souvislosti s vytvořením stálé kanceláře objevila i speciální registra, do nichž se zanášely zápisy o lénech. Z této doby se však žádná nedochovala. Teprve z druhé čtvrtiny 16. století máme první svazek tzv. knihy homagiální.[88] S jejím vedením bylo započato v roce 1527 (vznik zřejmě souvisí se snahami Ferdinanda I. Habsburského vnést

80 *Tamtéž, LŽ*, sign. III 17/5 (list Albrechta Šlika Ferdinandovi I. z 28. 6. 1551).

81 *Tamtéž, RG* 30, f. 61 (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 12. 2. 1544).

82 Např. *tamtéž, RG* 23, f. 292b-293a (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 25. 7. 1541), 313b-314b, 315b-316a (listy Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi a Janu Braniborskému z 15. 8. 1541).

83 I do této oblasti však někdy mohl zasáhnout král; srov. např. NA Praha, *RG* 23, f. 221a (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 10. 5. 1541).

84 Některé pozemky, které kancléři získali (prokazatelně to víme u Johanna z Wehlen a Erasma Günthera), jim byly zemským fojtem uděleny právě jako odumřelé léno.

85 BLHA Potsdam, *Rep. 17 A Landvogtei der Niederlausitz*, Nr. 435, f. 284(295)b-287(298)a (dva lenní listy Uršuly Richterové ze 14. 6. 1546); R. LEHMANN (Hg.), *Quellen* II, s. 205, 232, č. 255.

86 R. LEHMANN, *Die Landvögte*, s. 463.

87 TÝŽ (Hg.), *Quellen* I, s. 189-288.

88 TÝŽ (Hg.), *Quellen* II, s. 127-290.

do lenních záležitostí pořádek) a dovedena byla až do roku 1548, což znamená, že zahrnovala i zápisy o lenních pořízeních z první poloviny téměř patnáctiletého působení Albrechta Šlika v Dolní Lužici.[89]

Naprosto novou registrační pomůckou, která se objevila až po nástupu Albrechta Šlika do úřadu, byla tzv. lenní kniha (první zápis pochází z 28. března 1541).[90] Na rozdíl od knihy homagiální do ní byly lenní listy přepisovány v téměř doslovném znění, a proto ji je možno z tohoto hlediska dnes považovat za důvěryhodnější. Stejně jako kniha homagiální končí i lenní kniha Albrechta Šlika poměrně náhle v roce 1548. Odpověď na otázku, proč se ve vedení obou knih nepokračovalo, není jednoduchá, zvláště když uvážíme, že se i z druhé poloviny Šlikova úřadování dochovala řada archiválií, dotýkajících se právě lenních záležitostí.[91] Jako nejschůdnější se tady nabízí jediné vysvětlení, že totiž nečekaná změna ve způsobu registrování lén byla vyvolána smrtí dosavadního kancléře Erasma Günthera ze Schreckenbergu, jenž stál u zrodu lenní knihy, a příchodem jeho nástupce Johanna Eberharta, zvaného Gleitsmann.[92] Avšak jestli tomu tak opravdu bylo, dnes není možné říci se stoprocentní jistotou. Obě knihy, pečlivě vedené k registrování lenních pořízení, už samy o sobě ovšem jednoznačně dokazují, jakou cenu mělo řešení lenních otázek pro Dolní Lužici a jak významné místo jejich projednávání zaujímalo mezi ostatními fojtskými povinnostmi v kanceláři Albrechta Šlika.

Finanční záležitosti

Dolnolužický zemský fojt jako zástupce krále měl i vrchní dohled nad finančními záležitostmi.[93] Pro Ferdinanda I., který se nacházel v permanentní finanční tísni, to byla oblast mimořádně důležitá. Proto jí také věnoval ve svých listech adresovaných Albrechtu Šlikovi tolik pozornosti, proto mu tolik záleželo na tom, aby do této oblasti zemské správy byl vnesen řád a pořádek, s čímž souvisela i snaha, aby byl výběr peněz lépe organizován a pečlivěji registrován.

Albrecht Šlik přímo kontroloval vybírání platů ze zeměpanských měst a k nim příslušejících vesnic, z nichž byly mimo jiné čerpány i prostředky na fungování úřadu. Na odměny speciálních zemských úředníků, zvláště výběrčích daní, ale i zemských soudců, přísedících,

89 *Tamtéž*, s. 130-131, 134.
90 BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz*, Nr. 435.
91 Např. *tamtéž*, Nr. 255, 261.
92 R. Lehmann (Hg.), *Quellen* II, s. 135-136.
93 R. Jocksch-Poppe, *Die historischen Grundlagen*, s. 205-207.

notářů a poslíčků, byly ovšem peníze získávány i z jiných zdrojů,[94] např. z cel, z nichž nejdůležitější bylo clo dobytčí.[95]

Vybírání cel bylo organizováno v rámci městských okrsků, tzv. vikpild, jejichž vznik spadá do 14. a 15. století. Středisky vikpild byla zeměpanská města Luckau, Guben, Calau a Lübben, k nimž se později přidružil i Spremberg. V těchto a ještě několika dalších menších městech (např. v Drebkau nebo v Golßenu) sídlili níže postavení úředníci, tzv. gleitsmani, v jejichž rukou se získané peníze scházely; místo nich ale mohli být jmenováni i výběrčí daní (*Schösser*).[96]

Veden snahou zvýšit průhlednost a možná i efektivitu vybírání královských cel, přistoupil Albrecht Šlik na přelomu čtyřicátých a padesátých let 16. století k určité reformě. Napříště měl mít jeden každý gleitsman k ruce *„seinen Kegenschreiber, der auch darzu gelobt vnd geschworrn ist"*. Krátké listy, zasílané čtvrtletně zemskému fojtovi, potom byly zpečetěny nebo alespoň podepsány oběma muži. Tento způsob vybírání cel, na nějž současně dohlíželi dva zemští úředníci pod přísahou, se Albrechtu Šlikovi zdál optimální, *„wiße Gott, ich weiß es nicht baß zubestellen"*.[97]

Podobně jako cla byly v Dolní Lužici vybírány i daně (berně). Společné bylo, že nad průběhem vybírání, k němuž docházelo zpravidla v rámci vikpild, vykonával vrchní dohled zemský fojt a jemu podřízení výběrčí. Rozdíl spočíval v tom, že berně musely být schváleny stavy na zemských sněmech a že jejich odvádění organizovali vedle výběrčích především sami stavové a jimi pověření úředníci. Z berní získané peníze byly shromažďovány u zemského fojta, kde proběhlo při předávání vybraného obnosu vyúčtování (*quitierung*). Zástupci jednotlivých vikpild si z něj odnášeli stvrzenky o jeho provedení (*quittungen*), zatímco odevzdané peníze byly na voze s ozbrojeným doprovodem odváženy do Prahy.[98]

Zvláště v první polovině úřadování Albrechta Šlika v Dolní Lužici byly pro panovníka důležité daně, vybírané na obranu proti tureckému nebezpečí. Už v roce 1541 bylo proti Turkům v obou Lužicích vybráno 50 000 zlatých.[99] V roce 1543 pak byla v Dolní Lužici

94 R. LEHMANN, *Geschichte*, s. 190.

95 NA Praha, *LŽ*, sign. III 7/1; *tamtéž*, *RG* 28, f. 280a-281a (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 27. 8. 1546); H. HÄRTEL (ed.), *Přinoški*, s. 161.

96 R. LEHMANN, *Geschichte*, s. 108-109; BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz*, Nr. 26.

97 NA Praha, *LŽ*, sign. III 7/1 (list Albrechta Šlika arcivévodovi Ferdinandovi z 2. 3. 1550, odtud i citace, a přiložené listy od gleitsmanů, resp. výběrčích daní, z let 1549 a 1550).

98 R. JOCKSCH-POPPE, *Die historischen Grundlagen*, s. 206; R. LEHMANN, *Geschichte*, s. 190-191; NA Praha, *ČDKM*, sign. IV L, kart. 145; *tamtéž*, *RG* 28, f. 4b-5b, 67b-68a, 234-238, zde f. 235b (listy Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi ze 4. 10. 1542, 22. 7. 1544 a 2. 9. 1546).

99 *SČ* I, s. 533; E. CLAUSNITZER, *Versammlungen*, s. 175, pozn. 7; R. LEHMANN, *Geschichte*, s. 169.

zavedena tzv. turecká berně (*Türkensteuer*), která byla založena na odhadu majetku (*Schätzung, šacuňk*); z 1 000 zlatých se mělo odvést osm zlatých.[100] Tímto způsobem se vypočítávaly i daně v pozdějších letech, přičemž vybíraná poměrná část se pohybovala většinou v rozmezí hodnot 0,7-1,2 %.[101] Opakované vypisování berní Ferdinandem I. dolnolužické stavy značně finančně vyčerpávalo. Navíc ohrožení ze strany Turků nebylo obyvateli Dolní Lužice vnímáno nijak vážně, protože jejich země byla od tureckých bojišť přece jen značně vzdálena. Když byl v roce 1544 svolán Albrechtem Šlikem na 17. února dolnolužický zemský sněm,[102] na němž měla být na základě usnesení českého zemského sněmu ze 7. ledna schválena další turecká berně,[103] jednoduše se na něj nedostavily, což panovníka značně pobouřilo.[104] Dolnolužické stavy, vědomy si svého postavení a významu v těchto otázkách, svůj postup zopakovaly ještě několikrát. Královo vyhrožování bylo málo platné.[105]

Turecká berně, postavená na odhadu majetku, nebyla jedinou daní vybíranou za úřadování Albrechta Šlika. Vedle ní se na počátku padesátých let setkáváme opakovaně se zmínkami o korunní berni (*Silberzins, Silberzinsgeld*)[106] a již od poloviny čtyřicátých let s posudným (*Biersteuer, Biergeld*).[107] Zřejmě poprvé bylo dolnolužickým stavům vybírání posudného uloženo arcivévodou Maxmiliánem, jenž zastupoval svého otce, ve Zhořelci 25. května 1546.[108] Na tuto výzvu však stavy zareagovaly jen nářky. Ferdinand I. proto svůj příkaz důrazně zopakoval v instrukci, která byla 6. září přečtena účastníkům zemského sněmu v Lübbenu. V ní je vyzval, aby posudné vybraly na čtyři roky dopředu.[109] Proti nové berni se krátce nato znovu vyslovili především zástupci měst, kterých se měla dotknout nejvíce.[110]

100 E. Clausnitzer, *Versammlungen*, s. 177; R. Lehmann, *Geschichte*, s. 169, 190.

101 *SČ* I, II, passim; NA Praha, *RG* 28, passim; H. Härtel (ed.), *Přinoški*, passim.

102 NA Praha, *RG* 28, f. 18b-20b (listy Ferdinanda I. Jiřímu ze Šlejnic, Baltasarovi ze Schliebenu, dolnolužickým stavům a Albrechtu Šlikovi z 10. 2. 1544).

103 *SČ* I, s. 582-592, zde zvl. s. 584, 586, 589 a 592.

104 NA Praha, *RG* 28, f. 25b-29b (listy Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi, dolnolužickým stavům, Jiřímu ze Šlejnic a Georgovi ze Schulenburgu z 26. 2. 1544).

105 *Tamtéž*, f. 40b-41b (listy Ferdinanda I. dolnolužickým stavům a Albrechtu Šlikovi z 20. 4. 1544), 48b-49a (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 2. 5. 1544), 53 (listy Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi a dolnolužickým stavům ze 7. 6. 1544) atd.

106 NA Praha, *LŽ*, sign. III 7/1 (zmínky z 19. 7. 1550, 6. a 27. 2. a 8. 5. 1551). Označení „korunní berně" (*Krönungssteuer*) jsem převzal z práce R. Lehmanna, *Geschichte*, s. 190.

107 *Tamtéž*, s. 173 a 190, se uvádí, že posudné bylo v Dolní Lužici zavedeno až v roce 1548.

108 NA Praha, *RG* 28, f. 200a-209b (propozice arcivévody Maxmiliána pro sněm horno- a dolnolužických stavů); H. Härtel (ed.), *Přinoški*, s. 156-157. V registrech je chybně uvedeno datum 26. 5. 1546.

109 NA Praha, *RG* 28, f. 234a-238b (dolnolužická instrukce z 2. 9. 1546); H. Härtel (ed.), *Přinoški*, s. 162-163.

110 NA Praha, *RG* 28, f. 246a-247a (rozhodnutí pro dolnolužické vyslance z 19. 9. 1546); H. Härtel (ed.), *Přinoški*, s. 165-166.

V obsáhlém listu, sepsaném v Luckau v neděli 17. října, snesli Ferdinandovi I. celou řadu logických, byť zřejmě poněkud nadsazených důvodů, jimiž chtěli podpořit svou žádost na odpuštění daně a snad i apelovat na jeho sociální cítění.[111]

Nic nenasvědčuje tomu, že by se Ferdinand I. nechal obměkčit místy skutečně dojemným listem zástupců měst; posudnému se Dolní Lužice nevyhnula.[112] Města a s nimi i ostatní stavy však panovníka sotva dokázaly uspokojit v jeho obrovských finančních požadavcích, které byly postaveny vysoko nad rámec jejich ekonomických možností. To si ale ani panovník, ani jeho syn arcivévoda Ferdinand, královský místodržící v Čechách, zřejmě neuvědomovali, a proto byl daňový šroub stále více přitahován. A byl to Albrecht Šlik, kdo se Dolní Lužice zastával a kdo svého krále nebo jeho zástupce vracel zpátky do reality: *„Dann warlich, genedigster herr, die Armutt ist Inn diesem lande auch jee so groß, daruon nicht genugk zuschreiben ist"*.[113]

Vojenské záležitosti

Dolnolužický zemský fojt měl na starost i obranu země proti vnějšímu nepříteli. V případě ohrožení svolával na rozkaz krále zemskou hotovost, která se scházela u Luckau, Lübbenu, Gubenu nebo Sprembergu (*Musterung, mustruňk*). Vojenskou povinnost přitom měli jednak královští vazalové (jejich povinnost vycházela z principů lenního práva), jednak města. Ozbrojenci, které vazalové a města posílali, přicházeli na mustruňky z jednotlivých vikpild ve větší míře pěšky (*Fußknechte*), méně často přijížděli na koních, řazených někdy do speciálních kategorií (*kurisser, spiesser, schutz, drosse*). Někteří s sebou přiváželi i vozy (*Rustwagen, her wagen*). Všichni však museli mít dobrou výstroj (*wol gerust*).[114]

Mustruňky se někdy konaly na dvou a méně často i na více místech současně. Hlavním důvodem takového opatření byla patrně snaha, aby ozbrojenci nemuseli putovat příliš daleko.[115] Provedení mustruňku řídil sám zemský fojt, případně jeho kancléř či jiná pověřená osoba. Na jeho průběh mohli dohlížet i speciálně pro tuto příležitost jmenovaní komisaři.[116]

111 NA Praha, *ČDKM*, sign. IV L, kart 145 (list dolnolužických měst králi ze 17. 10. 1546).

112 *Tamtéž, LŽ*, sign. III 7/1 (zde doklady z počátku padesátých let 16. století); E. CLAUSNITZER, *Versammlungen*, s. 177 (posudné pro rok 1554). Po porážce stavovského odboje v roce 1547 se dědičné posudné prosadilo v Čechách i v Horní Lužici. Z toho důvodu byla šance na jeho prominutí v Dolní Lužici minimální. Ferdinand I. se evidentně snažil o vyrovnání poměrů ve všech korunních zemích v podstatě podle českého vzoru.

113 NA Praha, *LŽ*, sign. III 7/13 (list Albrechta Šlika arcivévodovi Ferdinandovi z 20. 6. 1552).

114 BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz*, Nr. 26; NA Praha, *LŽ*, sign. III 7/13; R. JOCKSCH-POPPE, *Die Kriegsverfassung*, s. 243; TÝŽ, *Die historischen Grundlagen*, s. 207-208.

115 NA Praha, *LŽ*, sign. III 7/13; R. LEHMANN, *Geschichte*, s. 168.

116 BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz*, Nr. 26, f. 2a, 9a; NA Praha, *RG* 28, f. 256a (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 25. 9. 1546); H. HÄRTEL (ed.), *Přinoški*, s. 167.

O konaném mustruňku se vedly pečlivé záznamy ve zvláštních registrech (*Muster Register*), jež mohla být v případě potřeby opsána a zaslána panovníkovi. Z doby úřadování Albrechta Šlika se nám dochovala dvě taková registra – z roku 1546 a 1554, ačkoliv se zdá být nepochybné, že mustruňků se konalo více.[117] My se však zmíníme pouze o prvním z nich, protože byl jedním z článků celého dlouhého řetězce událostí, do nichž byla Dolní Lužice zatažena v rámci šmalkaldské války.

Válečné dění let 1546 až 1547 souviselo v Dolní Lužici úzce se záležitostmi, které se odehrály kolem cisterciáckého kláštera Dobrilugk několik let předtím. V první polovině 16. věku, podobně jako v předchozích stoletích, usilovali Wettini, kteří se v roce 1485 rozdělili na větev ernestinskou a albertinskou, o získání alespoň části dolnolužického území. Po desetiletích příprav přistoupil v srpnu roku 1541 kurfiřt Jan Fridrich z ernestinské větve k obsazení právě zmíněného kláštera Dobrilugk. Ke svému počínání měl minimálně tři pádné důvody. Předně touto cestou vyrovnával mnohaleté finanční pohledávky, jež měl u Habsburků. Dále chtěl získat odškodnění za několik vesnic, ležících sice na českém území, ale patřících k tehdy již sekularizovanému saskému klášteru Grünhain u Schwarzenbergu, které nechal v roce 1536 na přání Ferdinanda I. zabavit Albrecht Šlik. V neposlední řadě se také snažil zabránit tomu, aby se bohatý klášter, zasažený reformačním hnutím, dostal do rukou českého krále. Obsazení Dobrilugku vyvolalo nesouhlas v Čechách i v Braniborsku. Co však bylo nejzávažnější, vedlo v výraznému zhoršení vztahů mezi Janem Fridrichem a vévodou Mořicem Saským z albertinské linie rodu, který si na klášter dělal také určité nároky.[118]

Dobrilugk byl důležitým tématem řady jednání v celé první polovině roku 1546. Tehdy už se Karel V. a s ním i jeho bratr a věrný spojenec Ferdinand I. zcela otevřeně připravoval na zúčtování se šmalkaldskými, kteří ovšem také nebyli nijak pasivní. Situace se vyhrocovala. V červnu dosáhlo svého vrcholu i nepřátelství mezi čelními představiteli obou wettinských větví. Nikdo již nemohl být déle na pochybách, že v případě ozbrojeného konfliktu by se Mořic Saský postavil jednoznačně na stranu císaře.[119]

Stoupající napětí bylo stále výrazněji cítit i v Dolní Lužici. I tam nervozita z blížícího se střetnutí, které se již zdálo nevyhnutelné, povážlivě narůstala. Krátce po polovině června nařídil Ferdinand I. Albrechtu Šlikovi, aby se za žádných okolností ze země nevzdaloval a osobně dohlížel na její správu. Vedle toho mu uložil, aby sledoval, pokud to bude jen

117 R. JOCKSCH-POPPE, *Die Kriegsverfassung*, s. 243-244; NA Praha, *LŽ*, sign. III 7/13 (list stavů královským komisařům ze 4. 1. 1548).

118 R. LEHMANN, *Geschichte*, s. 169-170. Podrobněji k událostem kolem roku 1541 TÝŽ, *Die Besetzung des Klosters Dobrilugk durch Kurfürst Johann Friedrich im August 1541 und ihre Folgen*, in: TÝŽ, *Aus der Vergangenheit der Niederlausitz. Vorträge und Aufsätze*, Cottbus 1925, s. 93-113; J. JANÁČEK, *České dějiny* I/2, s. 223.

119 R. LEHMANN, *Geschichte*, s. 170; J. JANÁČEK, *České dějiny* I/2, s. 176-177, 187, 189.

trochu možné, dění v nepřátelském táboře a podával o něm okamžitě zprávy.[120] Dále měl nechat rozšířit mandáty zakazující obyvatelům Dolní Lužice vstupovat do cizích vojenských služeb.[121]

Válka vypukla měsíc po vydání zmíněných mandátů. Nedlouho poté, co Karel V. na nepřítele jasně ukázal,[122] daly dolnolužické stavy najevo, že by rády získaly Dobrilugk zpátky do svých rukou. Tomuto postoji byl Ferdinand I. nakloněn a přislíbil, že udělá vše, co bude v jeho silách.[123] Albrechtu Šlikovi proto 27. srpna uložil, aby se ve vší tajnosti pokusil zjistit, jak silnou posádku klášter má. Dolnolužický zemský fojt měl být připraven na jeho násilné odebrání v případě, že by ho Jan Fridrich odmítl vydat dobrovolně.[124]

Začátkem září se konal v Lübbenu zemský sněm, kterému předsedali jako královští komisaři Albrecht Šlik, Kryštof purkrabí z Donína a Hans z Opersdorfu.[125] V jeho programu vedle berní stálo i jednání o válečných záležitostech. Speciální pozornost byla věnována především možnosti hrozícího vpádu nepřátelských vojsk do Dolní Lužice. Preláti, páni a rytíři byli z tohoto důvodu vyzváni, aby postavili jízdní hotovost o síle 150 mužů, kterou měl doplnit jeden pěší prapor měst.[126]

Situaci v Dolní Lužici se ve stejné době věnovali i stavové v Lužici Horní. Projednávána byla otázka ozbrojeného zásahu proti hraběti ze Solmsu, který už několik týdnů i přes opakované královské výzvy odmítal umožnit dolnolužickému zemskému fojtovi vstup do svého zámku Sonnewalde.[127] Vyšší stavy však s vojenskou pomocí Albrechtu Šlikovi, k níž je vyzval doktor Oldřich z Nostic, srozuměny nebyly, což daly najevo i svému zemskému fojtovi Zdislavu Berkovi z Dubé. Své odmítnutí vysvětlovaly tím, že případné tažení

120 NA Praha, *RG* 28, f. 215b-216a (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi ze 17. 6. 1546); LENKA BOBKOVÁ, *Pönfall neboli Šestiměstí v protihabsburském odboji roku 1547*, in: *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*, red. PETR VOREL, Pardubice – Praha 1999, s. 41-64, zde s. 48.

121 NA Praha, *RG* 28, f. 211b-215a (otevřený mandát a průvodní listy do Slezska, Horní a Dolní Lužice ze 17. 6. 1546); H. HÄRTEL (ed.), *Přinoški*, s. 157-158; L. BOBKOVÁ, *Pönfall*, s. 48.

122 NA Praha, *RG* 28, f. 263 (mandát císaře proti Janu Fridrichovi a Filipu Hesenskému z 21. 7. 1546); H. HÄRTEL (ed.), *Přinoški*, s. 160; L. BOBKOVÁ, *Pönfall*, s. 48.

123 NA Praha, *RG* 28, f. 229b-231b (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 30. 7. 1546); H. HÄRTEL (ed.), *Přinoški*, s. 160.

124 NA Praha, *RG* 28, f. 281 (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 27. srpna 1546); H. HÄRTEL (ed.), *Přinoški*, s. 161.

125 NA Praha, *RG* 28, f. 238b-239a (list zemskému sněmu z 2. 9. 1546); H. HÄRTEL (ed.), *Přinoški*, s. 162.

126 NA Praha, *RG* 28, f. 234a-238b (královská instrukce z 2. 9. 1546); H. HÄRTEL (ed.), *Přinoški*, s. 162-163; L. BOBKOVÁ, *Pönfall*, s. 49, pozn. 17.

127 NA Praha, *RG* 28, f. 229b-231b, 260a-261b (listy Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 30. 7. a 19. 8. 1546), 261b-262a (list Ferdinanda I. hraběti ze Solmsu z 20. 8. 1546).

k Sonnewaldu, tedy za hranice země, by znamenalo porušení jejich těžce vydobytých práv a svobod.[128]

Ve dnech 28. a 29. září se konal v Luckau mustruňk,[129] na jehož průběh dohlížel zvláštní králův vyslanec Georg Weltzer.[130] Zemská hotovost, která se na stanovené místo dostavila, čítala 133 jezdců, 345 pěšáků a 25 vozů.[131] Ferdinand I. ale spokojen nebyl. Očekával, že se podaří sebrat více ozbrojenců – ovšem neprávem. Podle údajů obsažených v *Sumáři*, sestaveném zřejmě krátce nato kanceláří Albrechta Šlika na základě starých mustrovních register, totiž všech pět vikpild mělo postavit 141,5 jezdců, 404 pěšáků a 25 vozů, přičemž markrabě Jan Braniborský měl poslat dalších 35 jezdců a 101 pěšáků, tj. jednu pětinu z celkového počtu dolnolužických ozbrojenců, a k tomu ještě 5 vozů.[132] Stavy byly vyzvány, aby se 18. října shromáždily ještě jednou na stejném místě jako posledně a dokázaly tak králi svou poslušnost.[133]

Ferdinandovo rozhodnutí svolat znovu zemskou hotovost bylo motivováno i tím, že si naplno uvědomil, v jakém bezprostředním nebezpečí se Dolní Lužice kvůli své strategicky exponované poloze nachází. Jestliže se tedy dosud o dobytí Dobrilugku, ležícího na ohrožené západní hranici země, uvažovalo spíše v teoretické rovině a mnoho se v této věci neudělalo, tak nyní dostaly plány na jeho znovuzískání konkrétnější podobu.[134] Na vojenské operaci se přitom vedle dolnolužické zemské hotovosti měly podílet i dva pěší prapory hornolužických měst.[135]

Od načrtnutí plánů k jejich realizaci však bylo daleko. Hornolužické stavy se vyslání své pomoci systematicky vyhýbaly.[136] Albrecht Šlik se zase asi poměrně dlouho necítil dostatečně

128 Paul Arras (Hg.), *Regestenbeiträge zur Geschichte des Bundes der Sechsstädte der Ober-Lausitz von 1541-1547*, in: NLM 79, 1903, s. 240-292, zde s. 264-265; L. Bobková, *Pönfall*, s. 49.

129 NA Praha, *RG* 28, f. 248b-249b (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 13. 9. 1546); H. Härtel (ed.), *Přinoški*, s. 163; *SČ* II, s. 35-36; L. Bobková, *Pönfall*, s. 49-50; J. Janáček, *České dějiny* I/2, s. 194-197.

130 NA Praha, *RG* 28, f. 256a (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 25. 9. 1546); H. Härtel (ed.), *Přinoški*, s. 167.

131 BLHA Potsdam, *Rep.* 17 A *Landvogtei der Niederlausitz*, Nr. 26, f. 38a-41a; NA Praha, *LŽ*, sign. III 7/13 (zde je uveden mírně odlišný součet: 341 pěšáků a 19 vozů); R. Lehmann, *Geschichte*, s. 171.

132 NA Praha, *LŽ*, sign. III 7/13. Je téměř jisté, že Jan Braniborský svůj díl neodvedl.

133 *Tamtéž*, *RG* 28, f. 282b-283b (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 6. 10. 1546); H. Härtel (ed.), *Přinoški*, s. 167; R. Lehmann, *Geschichte*, s. 171. O tomto druhém mustruňku chybí jakékoliv informace.

134 Odkazy jako v předchozí poznámce.

135 NA Praha, *RG* 28, f. 287 (list Ferdinanda I. Oldřichu Nosticovi ze 7. 10. 1546); H. Härtel (ed.), *Přinoški*, s. 167-168.

136 NA Praha, *RG* 28, f. 295, 297, 303b-304b (listy Ferdinanda I. Oldřichu Nosticovi z 24. a 27. 10. a 5. 11. 1546); H. Härtel (ed.), *Přinoški*, s. 169-170; P. Arras (Hg.), *Regestenbeiträge*, s. 269, 271; L. Bobková, *Pönfall*, s. 51.

silný na to, aby se kláštera zmocnil sám. Vedle Dobrilugku byl navíc zaměstnán řešením celé řady dalších problémů. Těžkou hlavu mu dělala především neposlušnost stavů a zvěsti o porážce Karla V., které se po Dolní Lužici šířily. Potěšen mohl být přitom jen tím, že hrabě ze Solmsu konečně svolil k otevření svého zámku.[137] K dobytí kláštera tak došlo po mnoha královských výzvách až 16. listopadu (nebo o den či dva dříve),[138] a to bez přispění dvou pěších praporů z Horní Lužice.[139] Ferdinand I. byl nadšen. Jsa přesvědčen, že Dobrilugku žádné další nebezpečí nehrozí, a uklidňován skutečností, že se Mořic Saský po dobytí Torgau nachází v bezprostřední blízkosti, nechal rozpustit zemskou hotovost a klášter střežit jen 20 až 24 pěšáky, jež doplňovalo 17 jezdců, které měl k dispozici Albrecht Šlik.[140] Jak předčasné a nepříliš šťastné opatření to ze strany panovníka bylo, brzy ukázaly další události.

Nový rok 1547 sotva začal a Ferdinand I. už bil znovu na poplach – Dolní Lužici opět hrozil vpád nepřátelských vojsk. Všechny stavy byly vyzvány k bojové pohotovosti, na pomoc mělo přijít i hornolužické vojsko s šesti děly, prachem a koulemi. O spolupráci bylo požádáno Braniborsko.[141] Než se však ozbrojenci mohli vůbec sejít, bylo už pozdě. Jan Fridrich vtrhl do země od Lipska s 1 500 pěšáky a 300 jezdci.[142] Zabrán byl Dobrilugk, Sonnewalde a Finsterwalde. Když se pak panovník 12. ledna ve svém proslulém *„osudném mandátu"*[143] obracel na české stavy s žádostí o vypravení vojenské pomoci, musel ještě dodat: *„I k tomu již nějaký Volf Krajc* [Wolf Kreuz], *najvyšší hajtman polní téhož Hanuše Fridricha, list odpovídací městu našemu Lukavu v Dolních Lužicích poslal a jich, aby se poddali, žádal; kteříž nechtíc se poddati,*

137 NA Praha, *RG* 28, f. 282b, 288b-289a (listy Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 3. a 10.-13. [?] 10. 1546), 288a (list Ferdinanda I. dolnolužickým stavům z 8. 10. 1546); H. HÄRTEL (ed.), *Přinoški*, s. 167-168.

138 NA Praha, *RG* 28, f. 295b-296a, 302b-303b, 311b-312a (listy Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 24. 10., 5. a 17. 11. 1546); H. HÄRTEL (ed.), *Přinoški*, s. 169-171. Zpřesňuji tak starší údaj (R. LEHMANN, *Die Besetzung*, s. 111), podle kterého došlo k obsazení Dobrilugku před 25. listopadem.

139 P. ARRAS (Hg.), *Regestenbeiträge*, s. 271-272; L. BOBKOVÁ, *Pönfall*, s. 51.

140 NA Praha, *RG* 28, f. 313a-314a (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 22. 11. 1546); H. HÄRTEL (ed.), *Přinoški*, s. 171. V tomto listu král zmiňuje, že Albrecht Šlik mu v dopisu z 16. 11. popsal *„die ganze Handlung, wie es mit einnembung des Closters Dobrlugk erganngen"* (f. 313b). Proto se také domnívám, že k dobytí došlo 16. 11., anebo těsně před tímto datem. Nejpozději 17. 11. o tom věděli i v Horní Lužici.

141 NA Praha, *RG* 28, f. 318a-319b (listy Ferdinanda I. braniborskému kurfiřtovi, horno- a dolnolužickému zemskému fojtovi z 1. 1. 1547); H. HÄRTEL (ed.), *Přinoški*, s. 171-172; L. BOBKOVÁ, *Pönfall*, s. 51-52.

142 R. LEHMANN, *Geschichte*, s. 171 (bez odkazu). V listech horno- a dolnolužickému fojtovi ze 7. 1. 1547 (NA Praha, *RG* 28, f. 326a-327b) se uvádí, že Jan Fridrich měl vojsko o síle 3 000 jezdců a 70 000 pěšáků. Dne 13. 1. 1547 však byl tento nadsazený počet upřesněn. Podle krále měl Jan Fridrich disponovat 200 jezdců a 3 000 pěšáků (*tamtéž*, f. 333a-334a). H. HÄRTEL (ed.), *Přinoški*, s. 172, 174.

143 J. JANÁČEK, *České dějiny* I/2, s. 221.

týž Volf Krajc tu okolo Lukova a Kala města znamenité škody pálením, mordováním a jinak s lidem svým, kterýž při sobě má, zdělal."[144] A o necelé tři týdny později k tomu v další prosbě ještě připojil: „*I také* [...] *po vesnicích nemalou škodu lidem chudým, k týmž Lužicím Dolním náležitým,* [Jan Fridrich] *učinil.*"[145] Ani české, ba ani hornolužické zemské stavy se ovšem obměkčit nenechaly a vojsko na pomoc Dolní Lužici neposlaly. Tato neposlušnost se jim ale v budoucnu krutě nevyplatila.

Po jakých cestách se ubíraly události v Dolní Lužici v následujících měsících, dost dobře nevíme. Osud Jana Fridricha se naplnil v bitvě u Mühlberka 24. dubna 1547 a hned potom se přistoupilo k odměňování i trestání. Mořic Saský byl za svou podporu císaře poctěn nejen kurfiřtskou hodností, ale i předáním dolnolužických měšteček Sonnewalde, Finsterwalde a Senftenberg. Na základě wittenberské kapitulace z 19. května musel Jan Fridrich odstoupit i Dobrilugk, jenž se do dlouhých jednáních dostal 10. října do zástavní držby Albrechta Šlika.[146] Ten se musel zavázat, že se postará o obživu osmi řádových bratrů, kterými měl být klášter nově obsazen.[147] Zda k tomu došlo, je sporné, jisté však je, že 10. dubna 1551 získal zápis na Dobrilugk Heinrich z Gersdorfu.[148]

Šmalkaldská válka měla v Dolní Lužici dohru, i když výrazně mírnější než v Čechách či v Horní Lužici.[149] Dne 6. prosince 1547 byla zeměpanská města Luckau a Guben obviněna z toho, že zásobovala proviantem Sonnewalde, obsazené Janem Fridrichem, a že jednala s jeho rady. Oběma městům se podařilo od těchto obvinění očistit.[150] Takové štěstí ale neměli všichni. Po ročním vyšetřování tak byli na základě rozhodnutí Ferdinanda I. z 19. listopadu 1548 potrestáni bratři Kašpar, Bartoloměj a Erasmus z Minkwitz zabavením veškerého majetku, pokud ještě nějaký měli a nezbavili se ho už dříve prodejem.[151] Arcivévoda Ferdinand sice navrhoval tresty mnohem mírnější (Kašpar a Bartoloměj měli zaplatit pouze

144 *SČ* II, s. 45.

145 *Tamtéž*, s. 62 (1. 2. 1547). O dolnolužických záležitostech dále s. 64-65, 71-73, 80.

146 J. G. Worbs (Hg.), *Inventarium*, s. 386, č. 1207.

147 NA Praha, *RG* 37, f. 35(29) (list arcivévody Ferdinanda králi z 1. 10. 1547); *RG* 31, f. 64(47)a-67(57)a (zápis Albrechta Šlika na Dobrilugk z 6. 10. 1547); H. Härtel (ed.), *Přímoški*, s. 183-184.

148 NA Praha, *RG* 31, f. 207(190) (zápis Heinricha z Gersdorfu na Dobrilugk z 9. 4. 1551); R. Lehmann, *Die Besetzung*, s. 112-113; týž, *Die Zerstörung der Klostergebäude von Dobrilugk im 16. Jahrhundert*, in: NM 28, 1940, s. 85-88, zde s. 85; týž, *Geschichte*, s. 172-173. V datech obou zápisů důvěřuji Lehmannovým údajům.

149 Důvodem podstatně mírnějších trestů byla skutečnost, že Dolní Lužice své povinnosti vůči Ferdinandovi I. v podstatě splnila, jak bylo ukázáno výše. Srov. též S. Großer, *Lausitzische Merckwürdigkeiten* I, s. 177.

150 R. Lehmann, *Die Besetzung*, s. 112; týž, *Geschichte*, s. 173.

151 NA Praha, *LŽ*, sign. III 10/7, f. 31-32 (list Ferdinanda I. arcivévodovi Ferdinandovi z 19. 11. 1548). K průběhu vyšetřování se nachází řada pramenů *tamtéž* a in *RG* 37, passim.

152 *SČ* II, s. 553-556, zvl. s. 553-554 (citace s. 554); NA Praha, *LŽ*, sign. III 10/7, f. 33-38 (koncept

500 zlatých a Erasmus 2 000 zlatých), ty ale panovníka zjevně neuspokojily. Zdá se, že bratři z Minkwitz se měli stát odstrašujícím příkladem a výstrahou pro ostatní. Nutno však podotknout, že oprávněně. Jejich provinění totiž byla z hlediska krále Ferdinanda I. skutečně závažná. Všichni tři zcela otevřeně spolupracovali s kurfiřtem Janem Fridrichem Saským nebo lantkrabětem Filipem Hesenským, ačkoliv Erasmus později alibisticky tvrdil, *„als solt er nit gewust haben, das solich des gewesenen Churfursten und Landgrafen furgenomber Zug wider die Röm. kais. Mt. und Eur kün. Mt. gewesen sein solt"*.[152] Král o činnosti bratrů z Minkwitz dobře věděl nejpozději od konce roku 1546 a už tehdy sliboval, že se jim za jejich „věrnost" po právu odmění.[153] Jejich tresty byly věru vysoké, ale také jediné. Všem zbývajícím, kteří se proti králi nějak provinili, tj. Leopoldu Köckritzovi, Georgovi z Buckersdorfu, Hansovi z Glaubitz, Michaelu ze Schliebenu a bratrům Georgovi, Hansovi a Heinrichovi ze Salle, bylo velkoryse odpuštěno.[154] Válka a s ní spojené povstání proti panovníkovi teď už opravdu skončily.

Vojenské povinnosti Albrechta Šlika se šmalkaldskou válkou nevyčerpaly. Habsburská monarchie, nacházející se v ohrožení tureckými vojsky, často potřebovala naverbovat ozbrojence i v Dolní Lužici. Organizací všech těchto záležitostí býval pověřován právě zemský fojt.[155] Jedinou pozitivní stránkou na celé této věci bylo, že vojsko nebylo placeno z prostředků stavů. Ty si už dávno ve svých privilegiích vymohly klauzuli, podle které přebíral náklady na tažení za hranice země sám král.[156] Vedle tureckých záležitostí pak Albrecht Šlik dohlížel i na stav zbraní a munice v zemi.[157] Také to byl poměrně důležitý úkol, jehož význam bylo možné ocenit zvláště v kritických chvílích, kterých nebylo právě málo.

Jakým byl Albrecht Šlik vlastně úředníkem?

Na otázku položenou v názvu této kapitoly není vůbec snadné najít vyčerpávající odpověď. Pouze na základě drobných zmínek, obsažených nejčastěji v listech Albrechta Šlika, adresovaných králi, kterých se však bohužel nedochovalo příliš mnoho, lze usoudit, že byl

zprávy arcivévody Ferdinanda z 28. 10. 1548).

153 *Tamtéž*, *RG* 28, f. 315b (list Ferdinanda I. Albrechtu Šlikovi z 30. 12. 1546).

154 *Tamtéž*, *LŽ*, sign. III 10/7, f. 31-32 (list Ferdinanda I. arcivévodovi Ferdinandovi z 19. 11. 1548).

155 Např. R. LEHMANN, *Geschichte*, s. 169, 173; E. CLAUSNITZER, *Versammlungen*, s. 173, 175, 179.

156 J. G. WORBS (Hg.), *Inventarium*, s. 323, č. 1008; s. 360-361, č. 1122.

157 Např. *tamtéž*, s. 389, č. 1225; NA Praha, *LŽ*, sign. III 7/13 (list Albrechta Šlika Ferdinandovi I. z 25. 5. 1552); *tamtéž*, sign. III 17/5 (list Albrechta Šlika arcivévodovi Ferdinandovi z 28. 5. 1552).

158 *Tamtéž*, sign. III 10/7, f. 24-26, zde f. 24a (list Albrechta Šlika arcivévodovi Ferdinandovi z 18. 8. 1548; datace v regestu je chybná).

159 Ch. MANLIUS, *Commentariorum*, Liber VI, Caput CXXVI, s. 407, § VIII; S. GROßER,

téměř po celou dobu svého patnáctiletého působení v Dolní Lužici svědomitým a pilným úředníkem, jenž se za každých okolností snažil dostát všem svým povinnostem. Když si s nějakou úřední záležitostí neuměl poradit, raději se – veden neskrývanými obavami, či dokonce snad strachem – zeptal, jak se má zachovat, *„damit kein vngehorsamb oder vnfleiß bey mir gespurt möchte werden"*.[158]

Oddanost Ferdinandovi I. představovala v životě Albrechta Šlika těžko zpochybnitelnou veličinu. Ostře se stavěl proti všem, kteří se svým chováním zdáli královský majestát zesměšňovat. Už svými současníky byl přitom vnímán jako člověk neotřesitelně uznávající autoritu svého panovníka a nemající příliš smysl pro humor, když se jednalo o věci vážné.[159] Loajalitu k Ferdinandovi I. zřejmě posílily mimo jiné události roku 1537. I když panovník zprostil Šlika všech obvinění, pochybnosti se stále znovu vracely. O jeho činu se dobře vědělo i v Dolní Lužici, a tak byl nucen také tam občas čelit pomluvám o dezertérství.[160] Někteří se ale o jeho nevině přesvědčit nedali a zřejmě litovali, že se nenaplnilo dvojverší z jednoho pamfletu, kolujícího po Vídni během Katzianova zajetí: *„Katzian, Ungnad und Schlick sollen hängen an einem Strick"*.[161]

Ferdinand I. měl k Albrechtu Šlikovi velmi pozitivní vztah. Byl si dobře vědom toho, že se na něj může spolehnout i v krizových situacích. Jeho význam však chápaly i dolnolužické stavy. Když se na konci roku 1544 dozvěděly, že Ferdinand I. velmi stojí o to, aby Albrecht Šlik natrvalo zůstal u dvora, prosily ho, aby je tohoto svého kroku ušetřil. Ve své žádosti, které panovník nakonec vyhověl, ocenily zejména Šlikovy zásluhy na udržení pořádku, klidu a bezpečnosti v zemi. Přitom upozornily, že podle jejich názoru by například v roce 1541 vůbec nedošlo k obsazení Dobrilugku, kdyby byl „jejich" zemský fojt v Dolní Lužici přítomen. Dále zdůraznily i jeho roli při vybírání berní a nezapomněly vyzdvihnout ani vážnost, které se jak v Dolní Lužici, tak v sousedních zemích těšil a které by ten, kdo by na jeho místo nastoupil, mohl sotva tak rychle dosáhnout.[162] Stavové ovšem zcela zamlčeli, že Albrecht Šlik byl pro ně důležitý i z jiného důvodu. Na rozdíl od krále totiž nikdy nezapomínal na jejich silné postavení. V mnoha ohledech jim byl proto také nápomocen při prosazování jejich zájmů. Potom co Ferdinand I. 20. ledna 1548 zřídil apelační soud v Praze a přikázal,

---

Lausitzische Merckwürdigkeiten III, s. 19, pozn. e.

160 NA Praha, *RG* 25, f. 221 (list Ferdinanda I. Hieronymovi z Minkwitz z 27. 12. 1542).

161 Citováno dle K.-P. Matschke, *Das Kreuz*, s. 264.

162 J. G. Worbs (Hg.), *Inventarium*, s. 377-378, č. 1180.

163 *SČ* II, s. 545-548; Karolina Adamová, *Apelační soud v českém království v letech 1548-1651*, in:

aby se městské soudy odvolávaly výlučně k němu,[163] napsal Albrecht Šlik panovníkovi v jednom ze svých listů: *„Ich bedenke aber bey mir auß meiner einfalt, doch ganz getreueer wolmeynung, das diese sache one versamlung der Stende nicht wirt schicklich oder fuglich ausgericht werden mugen"*.[164] Citovaná věta vyjadřuje jeho vztah ke stavům naprosto zřetelně a ukazuje, jak citlivě vnímal rozdělení moci mezi nimi a králem. Když to vyžadovala situace, dokázal se vzepřít i panovníkovi. Proto také není možno považovat Albrechta Šlika za pouhého slepého vykonavatele královy vůle, jak by se mohlo zdát na základě dříve uvedených skutečností. I pro tuto schopnost si ho bylo nutné vážit.

Albrecht Šlik ovšem v žádném případě nebyl ztělesněním ideálu poslušného a zároveň i přemýšlivého úředníka. Většinou sice respektoval nařízení Ferdinanda I. a vykonával je do poslední čárky, i když o nich někdy s králem polemizoval, pokud se mu nezdála správná, v okamžicích nouze však byl schopen sáhnout i k radikálním prostředkům a svého panovníka obejít. Nejzávažnější přestupky tohoto druhu vyšly najevo krátce po jeho smrti. O nekalých obchodech, jež prováděl s majetkem náležejícím k jeho úřadu, arcivévodu Ferdinanda, místodržícího v Čechách, informoval Heinrich z Gersdorfu,[165] o němž se lze domnívat, že měl zálusk na místo, které zesnulý Albrecht Šlik právě uvolnil. Veden tímto udáním, nařídil arcivévoda Ferdinand 24. dubna 1555 inventuru všeho, co k zemskému fojtství náleželo.[166] Tento postup byl naprosto bezprecedentní; nikdy v minulosti se k podobnému kroku žádný z panovníků neuchýlil.[167]

Provedením inventury byli pověřeni Georg ze Schulenburgu a Heinrich z Gersdorfu. V jejím průběhu se zjistilo, že Albrecht Šlik prodal bez králova svolení několik tzv. fojtských vesnic. Mlodo, ležící poblíž Calau, získal za 1 000 zlatých Bastian z Zabeltitz. Altnau, nacházející se nedaleko téhož zeměpanského města, koupil za 4 500 zlatých Heinrich z Zabeltitz. Erpitz, Neuendorf a polovinu Treppendorfu dostali dolnolužičtí kancléři Johann Eberhart, zvaný Gleitsmann, a jeho předchůdce Johann z Wehlen. Vedle toho daroval

---

Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám, ed. KAREL MALÝ, Praha 1975, s. 101-112, zde s. 101-102.

164 NA Praha, *LŽ*, sign. III 6/1 (list Albrechta Šlika Ferdinanovi I. z 9. 2. 1548).

165 *Tamtéž*, *ČDKM*, sign. IV L, kart. 146 (list Heinricha z Gersdorfu arcivévodovi Ferdinandovi, nedatováno, krátce před 24. 4. 1555).

166 *Tamtéž* (listy arcivévody Ferdinanda králi, Heinrichovi z Gersdorfu a Georgovi ze Schulenburgu z 24. 4. 1555).

167 *Tamtéž*, *LŽ*, sign. III 10/4, f. 21-22, zde f. 21b (list Ondřeje Šlika arcivévodovi Ferdinandovi z 3. 5. 1555).

168 *Tamtéž*, f. 16-20 (list Heinricha z Gersdorfu a Georga ze Schulenburgu arcivévodovi

zesnulý zemský fojt svým dalším věrným služebníkům několik polí a luk, patřících k lübbenskému zámku, a dále velký kus obecní pastviny.[168]

Příčinou jasného případu zpronevěry byla zoufalá finanční situace, ve které se Albrecht Šlik v první polovině padesátých let a zřejmě už i dříve nacházel. Vedle toho se snažil ještě ocenit i své služebníky; vlastních prostředků na jejich odměny se mu ale nedostávalo. Když pomoc nepřišla od krále, rozhodl se jednat sám. V tomto ohledu však ve své době nepředstavoval žádnou výjimku, a proto snad může být konstatování, že Albrechtův syn Ondřej nikterak nepřeháněl, když 5. května 1555, tedy dva dny po provedení inventury, jež nedopadla právě dobře, na obhajobu svého otce napsal, že jeho působení v Dolní Lužici bylo úspěšné a že *„In allen sachenn besserung vnd nicht geringerung zufinden* [ist], *wie die alten amptleutt, so die seidt meins hern vaters anziehens albie gewest vnnd itzo noch seindt, vnnd alle Amptsvorwalten vnnd die Einwohner albie berichten konnen."*[169]

Epilog

Albrecht Šlik zemřel někdy na počátku čtvrtého měsíce roku 1555.[170] O jeho úmrtí informoval krále 7. dubna arcivévoda Ferdinand, jenž současně sděloval, že dočasnou správou úřadu byl pověřen Ondřej Šlik, syn zesnulého.[171] Hned následující den psal arcivévoda Ferdinand králi znovu. Tentokrát se přimlouval, aby se novým zemským fojtem v Dolní Lužici stal Karel ze Žerotína, královský hejtman hlohovského knížectví a *„allter getreuer diener"*.[172] Ferdinand I. ovšem v tomto případě na rady svého syna nedal, a nevyhověl ani žádosti Ondřeje Šlika, jenž byl připraven ujmout se Dolní Lužice nejen jako dočasný správce, ale i jako zemský fojt (připomeňme, že ve stejné situaci o tento post před lety neúspěšně usiloval i Jan Tunkl z Brníčka).[173] Místo nich dal panovník přednost jinému kandidátovi – Bohuslavu Felixi Hasištejnskému z Lobkovic. Jeho jmenováním do úřadu, které po mnoha odkladech proběhlo až 25. září 1555,[174] však již začíná další kapitola dějin dolnolužického zemského fojtství.

Ferdinandovi z 4. 5. 1555); R. Lehmann (Hg.), *Quellen* II, s. 210, č. 271.

169 NA Praha, *LŽ*, sign. III 10/4, f. 23-25 (list Ondřeje Šlika arcivévodovi Ferdinandovi z 5. 5. 1555; citace f. 24a).

170 R. Lehmann (Hg.), *Quellen* II, s. 132, pozn. 8, uvádí bez odkazu na zdroj, že Albrecht Šlik zemřel 18. 4. 1555. Toto datum považuji za chybné, protože je v rozporu s údaji níže uvedených pramenů.

171 NA Praha, *LŽ*, sign. III 10/4, f. 36-37 (list arcivévody Ferdinanda králi ze 7. 4. 1555). Ze stylizace listu jasně vyplývá, že Albrecht Šlik musel zemřít těsně před tímto datem.

172 *Tamtéž*, f. 38-40 (list arcivévody Ferdinanda králi z 8. 4. 1555; citace f. 38a).

173 *Tamtéž*, sign. III 17/5 (list Ferdinanda I. Ondřeji Šlikovi z 25. 4. 1555).

174 *Tamtéž*, sign. III 10/4, f. 64-65 (relace komisařů arcivévodovi Ferdinandovi z 25. 9. 1555).